

UNIwersYTET PARDUBICE
WYDZIAŁ FILOZOFICZNY

PRACA LICENCJACKA

2015

Pavĺína Parchanská

Uniwersytet Pardubice

Wydział Filozoficzny

Od Avionu do Noivy

Historia miejsca wpisana w historię miasta

Pavĺína Parchanská

Praca licencjacka

2015

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Pavλίna Parchanská**
Osobní číslo: **H13161**
Studijní program: **B7310 Filologie**
Studijní obory: **Historie (dvouoborové)**
Slavistická studia zemí Evropské unie (dvouoborové): Polština
Název tématu: **Od Avionu do Noivy. Historia miejsca wpisana w historię miasta**
Zadávající katedra: **Katedra literární kultury a slavistiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Tématem práce bude popis historie a významu těšínské kavárny Avion, a to v kontextu historie města a dějin národů, které tvořily a tvoří jeho obyvatelstvo.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Jazyk zpracování bakalářské práce: **Polština**

Seznam odborné literatury:

Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych, díl 1. - 3., praca zbiorowa / pod red. Idziego Panica, Urzřd Miejski. Wydzia Promocji i Informacji, Cieszyn 2010.

Putzlacher, Renata. W kawiarni Avion, której nie ma, Spolek-Tow. Avion, Czeski Cieszyn 2013.

Dzieje Ślřska Cieszyńského od zarania do czasów współczesnych, díl 5., Ślřsk Cieszyński od Wiosny Ludów do I wojny światowej (1848-1918), red. Krzysztof Nowak, Idzi Panic, Starostwo Powiatowe, Cieszyn 2013.

Wawreczka, Henryk. Český Těšín Příběh města na levém břehu řeky, Wart, Český Těšín 2006.

Makowski, Mariusz. Cieszyn - may Wiedeń, Urzřd Miejski, Cieszyn 2003.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Gabriela Maria Gańczarczyk

Katedra literární kultury a slavistiky

Datum zadání bakalářské práce: **27. srpna 2013**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2015**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Ivo Říha, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 1. ledna 2015

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 30. 11. 2015

Pavλίna Parchanská

Podziękowanie

Dziękuję pani mgr Gabrieli Gańczarczyk, promotorowi mojej pracy licencjackiej, która mi pomogła z dokładnym określeniem tematu, była dla mnie dobrym krytykiem i pomocnikiem. Dalej chcę podziękować panu dr. Ivo Říhovi a dr. Vítěslavowi Prchalovi, którzy mi bardzo chętnie i bezzwłocznie odpowiadali na moje pytania. Swe podziękowania kieruje również do pani Renaty Putzlacher, która spotkała się ze mną w kawiarni Avion i ciekawie opowiadała o historii kawiarni, o tym, jak nowa kawiarnia powstała i jak się spotkała z prawnuczkami pani Rozalii Wiesner. Było to dla mnie bardzo inspirujące spotkanie i dodało mi sił do dokończenia pracy, nawet gdy okazało się, że źródłowych dokumentów o dawnej kawiarni nie jest wiele. Moje wielkie dzięki należą si także mojej rodzinie, która stała przy mnie i wspierała mnie podczas moich studiów

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Gabriele Marii Gańczarczyk, která mi pomohla s konkretizací tématu a byla mi dobrým kritikem a pomocníkem. Ráda bych jí poděkovala ochotu a čas, který mi věnovala. Dále chci poděkovat pánům dr. Ivo Říhovi a Vítězslavu Prchalovi, kteří vždy ochotně a rychle odpovídali na mé dotazy. A také děkuji paní Renatě Putzlacher, která si na mě udělala chvilku, sešla se se mnou v kavárně Avion a povyprávěla mi o vzniku kavárny a o tom jak se setkala s pravnučkami paní Rosalie Wiesner. Bylo to hodně inspirující a svým vřelým přístupem mi dodala sílu pokračovat v práci, i když dobových materiálů o původní kavárně je poskrovnu. Moje velké díky patří též rodině za trpělivost a podporu při mých studiích.

TYTUŁ:

Od Avionu do Noivy. Historia miejsca wpisana w historię miasta.

ADNOTACJA:

Kawiarnia Avion była w latach 30–tych XX wieku symbolem jedności narodów i religii. Spotykali się tutaj ludzie różnego pochodzenia i religii, i wszyscy byli częścią wspólnoty kulturalnej. Pierwszy etap istnienia kawiarni został przerwany II wojną światową i prześladowaniami Żydów. Idea byłej kawiarni ożyła w 90 latach XX wieku, kiedy aktorzy Teatru Cieszyńskiego przyszykowali program pod nazwą *W kawiarni Avion, której nie ma*. W 2010 roku zaczęła się realizacja odbudowania nowej kawiarni. Dziś kawiarnia Avion znów łączy narody oraz z nostalgią przypomina dawne czasy.

SŁOWA KLUCZOWE:

Rozalia Wiesner, kawiarnia Avion, czytelnia Noiva, funkcjonalizm, Cieszyn, historia, kamień pamięci – Stolpersteine

NÁZEV:

Z Avionu do Noivy. Historie místa vepsaná do historie města

ANOTACE:

Kavárna Avion byla ve 30. letech dvacátého století symbolem jednoty národů a náboženství. Scházeli se v ní lidé různého původu a vyznání a všichni byli součástí kulturního společenství. První etapu přerušila II. Světová válka a perzekuce židovského majetku. Znovu ožila v 90. letech, kdy ji připomněli těšínští umělci v cyklu *Kavárna anion, která není*. V roce 2010 se začala realizovat stavba nové kavárny, která opět spojuje národy a nostalgicky připomíná staré časy.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Rosalie Wiesnerová, kavárna Avion, čítárna Noiva, funkcionalistický styl, Těšín, historie, kámen zmizelých – Stolpersteine

TITTLE:

From Avion to Noiva. History of the place inscribed into the town.

ANNOTATION:

Café Avion was a symbol of unity of people with different nationalities and religions in the 30s of the twentieth century. There was a place where people met and spend some time together. The first was interrupted by II World War and persecutions of Jewish property. The Café Avion revived in the 90s, when artists from Theatre of Cieszyn reminded it in cycle *Café Avion, which doesn't exist*. In 2010 it began to realize the construction of a new Café Avion that can again connected people and nostalgically recalls the old times.

KEYWORDS:

Rosalie Wiesner, Avion café, reading hall Noiva, functionalism, Cieszyn, stumbling block - Stolpersteine

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	1
Historia Miasta.....	3
Najstarsza historia Cieszyna	3
Legenda o powstaniu miasta Cieszyna.....	3
Cieszyn w czasie panowania Piastów.....	5
Okres panowania Habsburgów	5
Trasa kolejowa w Cieszynie	8
Kwestie wyznaniowe w okresie panowania Habsburgów	9
I wojna światowa	9
Legion Śląski	10
Tramwaj w Cieszynie	10
Podział Śląska Cieszyńskiego.....	12
II wojna światowa	12
Okres do roku 1989 w obu Cieszynach	13
Miasta Czeski Cieszyn i Cieszyn dziś	14
AVION - Kawiarnia – Kavárna – Kaffeehaus.....	16
Poprzednicy kawiarni AVION.....	17
Rodzina Wiesnerów i jej hotel National	20
Avion w funkcjonalistycznym stylu	23
Pani Rozalia i kawiarnia Avion	25
Bywalcy dawnej kawiarni Avion	29
Leopold Botha	29

Alfred Synek.....	30
Kazimierz Suchanel.....	31
Od Avionu do Noivy	32
Rodzina Wiesnerów po II wojnie światowej	33
AVION – jak Feniks odradza się z popiołów	34
Osoby związane z Noivą.....	37
Jan Halama	37
Vít Slováček	38
Czesław Mendrek	38
Jana Galášová	39
Václav Laštůvka	41
Spolek – Towarzystwo Avion.....	41
Renata Putzlacher	43
Jaromír Nohavica.....	44
Zbigniew Siwek.....	44
Kawiarnia Noiva	45
Avion – miejsce spotkań kulturalnych.....	46
Wyjątki z Programu kulturalnego w Avionie:	46
Cykl czesko-polskich salonów dyskusyjnych	47
Kino na Granicy.....	47
Festiwal Teatralny bez Granic.....	48
Międzynarodowy Festiwal Czytania nad Olzą.....	48
Sci-fi Festiwal Eurocon	49

Stolperstein – pierwszy kamień pamięci w Cieszynie.....	49
Streszczenie.....	52
Závěr	53
Resumé	54
Bibliografia	55
Monografia.....	55
Artykuły w czasopiśmie.....	56
Inne źródła.....	56
Źródła elektroniczne	57

Spis ilustracji

Ilustracja n. 1	Kawiarnia Avion z lat 1933 - 1939	16
Ilustracja n. 2	Rozalia i Adolf Wiesnerowie	20
Ilustracja n. 3	Plan zbudowania kawiarni dla pani Rozalii Wiesner	25
Ilustracja n. 4	Plan zbudowania Kawiarni dla pani Rozalii Wiesner	27
Ilustracja n. 5	Nowoczesna kawiarnia AVION NOIVA	36
Ilustracja n. 6	Kamień pamięci pani Rozalii Wiesnerowej	49

Wstęp

Cieszyn to miasto w południowej Polsce, położone na granicy Polski i Czech, w województwie śląskim, a także siedziba powiatu cieszyńskiego. Czeska nazwa miasta to Těšín, zaś niemiecka Teschen. Miasto leży na Pogórzu Śląskim nad rzeką Olzą, która jest dopływem rzeki Odry.

Całe centrum administracyjne Cieszyna znajdowało się w prawobrzeżnej części miasta. Lewobrzeżna część leży w Republice Czeskiej i nosi oficjalną nazwę Český Těšín. Dominującymi są wyznania rzymskokatolickie i luterańskie (ewangelicko-augsburski). Według danych na 1 stycznia 2013 roku Cieszyn liczy 36 119 mieszkańców, jego powierzchnia wynosi natomiast 28,61 km².¹ Natomiast obie części miasta zamieszkiwane są przez 60,5 tysięcy osób i zajmują 63 km².

Początki dzisiejszego miasta związane są z Górą Zamkową, gdzie można znaleźć najstarsze ślady osadnictwa z VI – V wieku p.n.e. oraz słowiańskim grodziskiem we wsi Kocobędz (Chotěbuz), który nazywany bywa Starym Cieszynem. Po zniszczeniu Starego Cieszyna przez wojska wielkomorawskie, Słowianie zbudowali w końcu IX wieku na Górze Zamkowej nowe grodzisko obronne. Z czasem cieszyńskie Wzgórze Zamkowe stało się centrum administracyjnym, religijnym i gospodarczym dla znacznej części Śląska. W XI wieku została tu wybudowana kaplica w stylu romańskim. Romańska rotunda zachowała się i jest jednym z najważniejszych zabytków architektury Śląska i całej Polski.

Cieszyn jest jednym z najstarszych miast Śląska. Przez wieki był rezydencją cieszyńskich Piastów i stolicą księstwa. Pierwsza wzmianka o Cieszynie pojawiła się w bulli protekcyjnej papieża Hadriana IV dla biskupa wrocławskiego Waltera z 1155 roku, w której wymieniono jako jeden z grodów kasztelańskich właśnie Tescin.² Od 990 roku Cieszyn i Śląsk Cieszyński były częścią państwa polskiego. W XII wieku Cieszyn był jednym z najważniejszych miast Księstwa Opolsko-Raciborskiego. W 1339 roku Cieszyn został częścią Ziemi Czeskiej Korony, później zaś częścią Monarchii Austro-Węgierskiej. W grudniu 1805

¹ *Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2011 r.*, D Departament Metodologii, Standardów i Rejestrów, 2011. [cit. 2015.10.31]

URL: <http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/L_powierzchnia_ludnosc_teryt_2011.pdf>

² PANIC, Idzi – CZECHOWICZ, Bogusław a kol. *Dzieje Cieszyna 1*. Cieszyn: Urząd Miejski w Cieszynie, 2010. ISBN 978-83-89835-50-5. s.138

do Cieszyna został przeniesiony wiedeński dwór cesarski, który ukrywał się przed wojskiem napoleońskim. W 1920 roku Cieszyn został podzielony między nowe państwa, które powstały po I wojnie światowej. W Czechach została część lewobrzeżna, która otrzymała nazwę Czeski Cieszyn. Do Polski należała część prawobrzeżna, z historycznymi budynkami, pod nazwą Cieszyn. W tych czasach już mieszkała w Cieszynie pani Rozalia Wiesnerowa, która postarała się o zbudowanie kawiarni Avion.

Cieszyńską kawiarnię i restaurację AVION, która stała na rogu Saskiej Kępy i Alei Masaryka, zbudowano na polecenie Rozalii Wiesner w 1933 roku. Kawiarnia w stylu funkcjonalistycznym przylegała do hotelu National, który został zbudowany w stylu secesyjnym. Kawiarnia była centrum życia towarzyskiego i kulturalnego, a ze względu na położenie była także bazą przemytników. Spotykali się tutaj mieszkańcy obu Cieszynów, Niemcy, Polacy, Czesi, Żydzi. Nawet nazwa na budynku kawiarni była napisana w trzech językach – po niemiecku, po czesku i po polsku: AVION - Kawiarnia – Kavárna – Kaffeehaus. Niestety z okresu międzywojennego, czyli czasów świetności Avionu, zachowało się bardzo niewiele materiałów dokumentujących życie kawiarni. To, co jest do dyspozycji, przywiozły prawnuczki pani Rozalii Wiesner w 2012 roku do Cieszyna z okazji położenia kamienia pamięci – Stolpersteine.³

Architekt Czesław Mendrek zaprojektował wielofunkcyjną budowę Avion w funkcjonalistycznym stylu zgodnie z pierwotną koncepcją kawiarni architekta Nekvasila z lat trzydziestych XX wieku. Wnętrza zaprojektowała Andrea Šacherová. Kawiarnia stoi w miejscu byłego Avionu, który został zniszczony przez nazistów w 1939 roku, był to bowiem majątek żydowski. Dzisiejszy Avion jest traktowany jako centrum kulturalnego życia polsko-czeskiego. Odbywają się tutaj różne koncerty, wieczory literackie, dyskusje i wystawy - nie tylko lokalnych artystów.

³ PUTZLACHER, Renata. *Avion – Kawiarnia, której nie ma*. Spolek – Towarzystwo Avion, 2009. [cit. 2015.11.01]

URL:<<http://putzlacher.net/avion/historia.htm>>

Historia Miasta

Najstarsza historia Cieszyna

Dzieje Cieszyna sięgają IX wieku i związane są z grodem słowiańskiego plemienia Gołęczyców. Lokacja miasta nastąpiło około 1220 roku. Od końca XII wieku było ono centrum Księstwa Cieszyńskiego.⁴ Najpierw rozwijała się osada, prawdopodobnie targowa, skoncentrowana wokół obecnego Placu Teatralnego, gdzie pod koniec XII wieku powstał pierwszy kościół parafialny.⁵ Około 1270 roku został ufundowany klasztor dominikanów, zbudowany na południowy wschód od zabudowań miejskich.⁶

Cieszyn jest stolicą regionu historyczno-geograficznego – Śląska Cieszyńskiego. Po pierwszej wojnie światowej miasto zostało podzielone między nowo utworzone państwa – Czechosłowację i Polskę. Czechosłowacką część nazwano Český Těšín, natomiast polska część zachowała oryginalną historyczną nazwę w polskim brzmieniu, czyli Cieszyn.⁷

W księdze łacińskiej *Liber Fundationis episcopatus Vratislaviensis* spisanej za czasów biskupa Henryka z Wierzbna w latach 1295 – 1305 miejscowość wymieniona jest w zlatynizowanej formie Teschin.⁸

Legenda o powstaniu miasta Cieszyna

Według najstarszej drukowanej kroniki cieszyńskiej Eleazara Tilischa, około 804 roku zmarł książę Leszko III, który uczynił swoim następcą Popiela. Jego synowie otrzymali części kraju. Jeden z jego synów, Cieszymir, założył Cieszyn.⁹ Powyższa kronika jest typową kroniką książąt śląskich, której celem było wykazanie ważności cieszyńskich Piastów.

⁴ ŽÁČEK, Rudolf. *Dějiny Slezska v datech*. 1. vyd. Praha: Libri, 2004, 546 s. ISBN 80-7277-172-8. s. 448

⁵ PANIC, Idzi. *Dzieje Cieszyna 1*.s. 148

⁶ Tamże s. 278

⁷ ŽÁČEK, Rudolf. *Dějiny Slezska v datech*. s. 314

⁸ *Liber fundationis episcopatus Vratislaviensis*. Dokumenty Śląska, 2014.[cit. 2015.10.31]

URL: <<http://dokumentyslaska.pl/cds%2014/liber.html>>

⁹ PANIC, Idzi. *Dzieje Cieszyna 1*. s. 19

Nowsza wersja legendy o założeniu Cieszyna, znana jako Legenda o Trzech Braciach mówi, że Cieszyn został założony w roku 810 przez trzech braci Bolka, Leszka i Cieszka, synów czeskiego księcia Lecha, który zginął w walce z wojskami cesarza Karola Wielkiego w 805 roku. Po długiej wędrówce bracia spotkali u źródła i tak bardzo cieszyli się z tego spotkania, że na miejscu został założony gród Cieszyn. Później na tym miejscu została wybudowana Studnia Trzech Braci.¹⁰

Gdzie teraz znajduje się miasto Cieszyn, były dawno temu gęste lasy. Pewnego dnia trzech synów polskiego księcia z dynastii Piastów wjechało w lasy na polowanie. Podczas polowania oddzielili się i nie mogli się już znaleźć.

Długo się szukali nawzajem, trąbili na swoje myśliwskie rogi, ale w tym górzystym kraju z ciemnymi lasy nie trafiło im się spotkać. Zmęczeni na śmierć wreszcie spotkali się przez przypadek u źródła rzeki, które ich w końcu odświeżyło. Jak pili wodę, zauważyli pięknego widoku na dolinę, w której wije rzeka Olza.

Zaczęli się cieszyć z tego szczęśliwego spotkania i pięknego widoku i to miejsce nazwali Cieszyn. Niedaleko od źródła zbudowali myśliwski domek wokół niego powstała osada, która przyjęła nazwę Cieszyn. Później tu został zbudowany gród gdzie zamieszkiwali książęta z dynastii Piastów.

Dziś w tym miejscu stoi studnia z pomnikiem, który w języku niemieckim, łacińskim, czeskim i polskim mówi o tym, jak trzech braci Bolko, Leszek i Cieszymir spotkali się w tym miejscu.

Ale według innej legendy się spotkali u źródła bracia Czech, Lech i Rus. Na wzgórzu, gdzie teraz stoi pałac arcyksięcia, podobno kiedyś była pogańska świątynia poświęcona bogu słowiańskiemu Perunu. Na tym miejscu teraz stoi kaplica świętego Wacława, dzisiaj znana jako rotunda św. Mikołaja.¹¹

¹⁰ PANIC, Idzi *Dzieje Cieszyna I*. Cieszyn, s. 22

¹¹ SLÁMA, František. *Slezské pohádky a pověsti*. Opava, 1893. s. 70 – 71

Cieszyn w czasie panowania Piastów

Księstwo Cieszyńskie powstało około 1290 roku. Cieszyn był lokowany na podstawie prawa magdeburskiego w 1374 roku. W drugiej połowie XIII wieku został zbudowany klasztor dominikanów, w późniejszym czasie pełnił funkcje nekropoli cieszyńskich Piastów.

Ważną częścią gospodarki w XV wieku była produkcja i wyszynk alkoholu, zwłaszcza piwa. W 1523 roku mieszkańcy Cieszyna otrzymali prawo do sprzedaży piwa w obrębie jednej mili od miasta. Osobny browar miejski, który stał na Starym Targu, miasto urządziło w 1565 roku. Cieszyn był położony na skrzyżowaniu dróg łączących ziemie czeskie i austriackie z Krakowem oraz Wrocław z Węgrami. Na podstawie tego, usługi i handel w Cieszynie rozwijały się szybko. W XVI wieku książę Waclaw II Adam przyjął protestantyzm, jako wyznanie w księstwie cieszyńskim. W roku 1609 jego syn powrócił do kościoła katolickiego.¹²

Wojna trzydziestoletnia wybuchła w 1618 roku i w tej okazji przez Księstwo Cieszyńskie wielokrotnie przechodziły oddziały wojsk. W tym okresie nastąpił upadek gospodarczy i ekonomiczny księstwa. Czeszyńska linia Piastów wygasła w 1653 roku wraz ze śmiercią Elżbiety Lukrecji. Władze w księstwie Cieszyńskim przejęli królowie Czech, którymi od roku 1526 byli Habsburgowie¹³.

Okres panowania Habsburgów

W 1625 roku zmarł Fryderyk Wilhelm, ostatni z rodu Piastów i nie zostawił po sobie żadnego męskiego potomka. Czeski król Ferdynand II, który miał do księstwa prawo lenne, pozwolił siostrze Fryderyka, Elżbiecie Lukrecji, używać księstwa w ciągu swojego życia. Po śmierci Elżbiety Lukrecji księstwo przeszło pod panowanie Habsburgów. Tym samym Cieszyn przestał być siedzibą książąt cieszyńskich, a księstwo stało się peryferyjną częścią monarchii.¹⁴

¹² PANIC, Idzi – GOJNICZEK, Waclaw a kol. *Dzieje Cieszyna 2*. Cieszyn: Urząd Miejski w Cieszynie, 2010. ISBN 978-83-89835-50-5.s. 78-81..

¹³ ŽÁČEK, Rudolf. *Dějiny Slezska v datech*. s. 175

¹⁴ TOMOLOVÁ, Věra, Ivo STOLARÍK a Jaroslav ŠTIKA. *Těšínsko*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1997. ISBN 80-86101-00-2. s. 51

Mieszkańcy Cieszyna byli dodatkowo obciążeni podatkami, które wzrosły z powodu wojny o sukcesję hiszpańską, która prowadziła do częstych powstań. W tym samym okresie poprawiły się warunki dla miejscowych protestantów, którym zwrócono ponad sto kościołów, a nawet pozwolono wybudować sześć nowych kościołów, które się nazywają Kościoły łaski.¹⁵ Zmianę statusu Cieszyna przyniosło przyłączenie do monarchii habsburskiej Galicji w 1772 roku. To miało wielkie znaczenia dla tego regionu, bowiem cesarska droga z Ołomuńca do Lwowa wiodła przez Frydek, Cieszyn i Bielsko. *W 1775 r. władze uruchomiły międzynarodowe targi w Cieszynie, które miały pomóc w integracji przyłączonej niedawno Galicji z resztą krajów monarchii.*¹⁶

Rząd Józefa II w 1781 roku zniósł poddaństwo i również wydał Patent Tolerancyjny, który przyznawał protestantom i prawosławnym pełnię praw obywatelskich i wolność wykonywania kultu religijnego. Katolicyzm pozostał religią panującą.¹⁷ Dla Cieszyńskich protestantów miało to wielkie znaczenie, bowiem zaczęli odprawiać liturgię jawnie, a na terenie Księstwa Cieszyńskiego założono dziesięć gmin ewangelickich. Cesarski dekret z 15 marca 1783 roku delegował złączenie czeskiej części Śląska z Morawą, o swoim zamiarze cesarz Józef II informował już 5 kwietnia 1782 roku. Stalicą guberni morawsko-śląskiej zostało Brno.¹⁸

W grudniu 1805 Cieszyn stał się tymczasowo stolicą monarchii, gdy austriackie wojska walczyły z Napoleonem. Władze przeprowadziły się do Cieszyna jeszcze przed bitwą pod Austerlitz. Opuszczenie Wiednia okazało się dobrym wyborem o właściwym czasie, bo 13 listopada 1805 roku Francuzi zajęli miasto.¹⁹

Do Cieszyna przeniosły się: dwór, urzędy centralne i ambasady. Kronikarz Alojz Kaufmann pisze: *W Cieszynie rozlokował się cały korpus dyplomatyczny składający się z posłów: rosyjskiego, angielskiego, pruskiego, szwedzkiego, neapolitańskiego, hiszpańskiego oraz nuncjusza apostolskiego. Oprócz tego znalazły w Cieszynie schronienie: cesarska rada wojenna, ministerstwo finansów, ministerstwo policji, ministerstwo skarbu, ministerstwo poczt oraz tzw. gabinet Szyfrów. Zakwaterowano również w mieście niemiecką gwardię przyboczną, cesarski urząd koniuszkowego wielkiego oraz straż Hofburga.* Maria Teresa Burbon-Sycylijska,

¹⁵ TOMOLOVÁ, Věra. Těšínsko. s. 53

¹⁶ MAKOWSKI, Mariusz. Cieszyn - mały Wiedeń, Cieszyn: Urząd Miejski, 2003. ISBN 978- 839-1709-597.

¹⁷ Henryk Wereszycki: *Historia Austrii*. Wrocław: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, 1986.s. 146

¹⁸ ŽÁČEK, Rudolf. *Dějiny Slezska v datech*. s. 220

¹⁹ MAKOWSKI, Mariusz. Cieszyn - mały Wiedeń.

żona Franciszka II Habsburskiego, także miała w planie zostać w Cieszynie, ale rozchorowała się po długiej podróży i została we Frydku w tamtejszym szpitalu. Francja i Austria zawarły traktat pokojowy w Bratysławie 26 grudnia 1805 i dwór cesarski wrócił do Wiednia. Cieszyn przestał być tymczasową stolicą Cesarstwa Austriackiego²⁰

Pod koniec XIX wieku prawie każda cieszyńska rodzina miała swoich krewnych we Wiedniu, to powodowało, że Wiedeń był wzorem dla wszystkich. Z Wiednia sprowadzano nowinki techniczne i renomowane firmy jeździły sprzedawać swój towar na cieszyński rynek. Artyści z Wiednia przyjeżdżali do Cieszyna, żeby występować na cieszyńskich scenach. Wiedeńskie gazety były źródłem informacji i stanowiły element codziennego życia cieszyńskiej elity.²¹

Franciszek Józef I pełnił osobiste inspekcje swoich krajów i odwiedził Cieszyn czterokrotnie w latach 1851, 1880, 1890, a ostatni raz w 1906 roku. Franciszek był w Cieszynie pierwszy raz jak miał 21 lat. Młody cesarz zatrzymał się tylko 3 listopada 1851 roku, żeby zobaczyć cieszyński rynek. Następny raz cesarz przyjechał już na inspekcje. W Cieszynie przebywał od 17 do 20 października 1880 roku. Pobyty cesarza w latach 1890 oraz 1906 miały inny charakter, bowiem łączyły się z wielkimi manewrami wojskowymi.

Każdorazowo cesarskim wizytom towarzyszyły specjalne przygotowania, by ugościć cesarza w sposób jak najbardziej godny i uroczysty. Wznoszono triumfalne bramy, ozdabiano Budynki publiczne i prywatne, przygotowywano występy orkiestr i chórów, pokazy sztucznych ogni i specjalne nocne pochody z pochodniami. Franciszek Józef I mieszkał na cieszyńskim zamku. W frontowych pokojach pierwszego piętra Pałacu Myśliwskiego przygotowywano cesarski apartament. Składał się z sypialni, Pokoju toaletowego, gabinetu, salonu i pokoju przyjęć. Ozdabiały go wykwintne meble, portrety Habsburgów i obrazy wielkich malarzy - Rafaela czy Murillo, pochodzące ze zbiorów cieszyńskich arcyksiążąt

Podczas swoich wizyt w Cieszynie chodził piechotą bez żadnych środków ochrony, odwiedzał szkoły, zakłady opiekuńcze, kościoły i klasztory. Z tego powodu radość zgromadzonych tłumów nie miała granic. Szanował każdą religię, odwiedził ewangelicki Kościół Jezusowy oraz synagogę przy ul. Bóźniczej. Cesarskie wizyty miały wpływ na

²⁰ *Gdy Cieszyn był stolicą Cesarstwa Austriackiego*. Gazeta codzienna.pl, 29 XII 2013, [cit. 2015.10.31]
URL<<http://gazetacodzienna.pl/artukul/kultura/gdy-cieszyn-byl-stolica-cesarstwa-austriackiego>>

²¹ MAKOWSKI, Mariusz. Cieszyn - mały Wiedeń.

ożywienie handlu, bowiem do miasta zjeżdżało się około 50.000 ludzi z Galicji, Moraw i Węgier.

Po powrocie z ostatniej wizyty do Wiednia w 1906 roku napisał odręczny list, w którym pisał: *Miałem sposobność ponownie przekonać się o wysokiej kulturze tego kraju i prawdziwie patriotycznemu usposobieniu jego ludności. Serdeczne, o gorącym przywiązaniu do mnie i naszego domu świadczące przyjęcie, jakie mi wszędzie a zwłaszcza ze strony miasta Cieszyna zgotowano, napelnia mnie szczerą radością.*”²²

Ostatnia cesarska wizyta w Cieszynie odbyła się trzy dni po pogrzebie cesarza Franciszka Józefa I, 3 grudnia 1916, gdy do Cieszyna przyjechał ostatni cesarz Karol I. Wraz z końcem I wojny światowej kończy się austriackie panowanie na Śląsku. Władza była przekazana Radzie Narodowej dla Księstwa Cieszyńskiego.²³

Trasa kolejowa w Cieszynie

Przełom XIX i XX wieku był dla Cieszyna okresem znacznego i wielostronnego rozwoju. Powstawały nowe zakłady przemysłowe i usługowe, miasto rozrastało się, powstawała nowa zabudowa, szczególnie na lewym brzegu Olzy, czyli współczesny Czeski Cieszyn. Prosperita miasta zależna była od kolei żelaznej. Do miasta dotarła ona w 1871 roku, kiedy to uruchomiono Kolej Koszycko – Bogumińską. W dalszych latach dochodziło do rozszerzania kolei do dalszych miast, Kojetin – Frydek – Cieszyn – Bielsko. Od tego czasu kolejowy Cieszyn stał się ważnym węzłem komunikacyjnym. Tędy też biegła najkrótsza droga z Węgier do Niemiec i przez pewien okres kursował tu nawet Orient – Express z Berlina do Konstantynopola.²⁴

²² MAKOWSKI, Mariusz. Cieszyn - mały Wieden

²³ MAKOWSKI, Mariusz. *Cieszyn przed stu laty, cesarskie manewry 1906*. Muzeumcieszyna.pl, 2006, [cit. 2015.11.12]

URL:<http://muzeumcieszyna.pl/stara_strona/manewry.html>

²⁴ CICHÁ, Irena. *Tramvaji po Těšíně: Tramwajem po Cieszynie*. Český Těšín: 2008. ISBN 978-80-904230-0-8. s. 13

Kwestie wyznaniowe w okresie panowania Habsburgów

W 1781 roku Józef II ogłosił najpierw Patent Tolerancyjny dla Żydów Śląska Austriackiego. Wtedy w Cieszynie mieszkało 16 tolerowanych rodzin Żydowskich. W Śląsku Cieszyńskim mogło mieszkać 88 rodzin żydowskich, ale nie pozwalano im posiadać własnych synagog i rabinów. Patent zobowiązywał Żydów do używania języka niemieckiego, roku 1787 roku musieli wszyscy Żydzi przybrać niemieckie imiona i nazwiska. Patent Józefa II deklarował większą swobodę handlu przez Żydów. Dopiero 1838 roku cieszyńscy Żydzi mogli wybudować własną synagogę. Przy synagodze był kantor, służba świątynna i rytualny rzeźnik.²⁵

W roku 1781 powstał również Patent Tolerancyjny dla protestantów. Doszło do częściowego równouprawnienia ewangelików. Dzięki temu, na terenie Śląska Cieszyńskiego powstały nowe gminy ewangelickie. Spis z roku 1790 wykazywał w mieście 2464 katolików, 181 protestantów i 46 Żydów.

I wojna światowa

Aczkolwiek pierwsza wojna światowa za bardzo nie dotykała regionu Śląska, jednak stacjonowały tu w latach 1915 – 1917 duże ilości wojsk austriackich, przez pewien okres Cieszyn był także siedzibą ich Sztabu Generalnego. Śląsk stał się również przedmiotem dyplomatycznych negocjacji. Niemiecka strona zaoferowała Austro – Węgierskiej część Śląska za terytorium we Włoszech, aby zabronić Włochom przyłączyć się do Ententy. Austro – Węgierska strona się zgodziła, ale do transakcji nigdy nie doszło.²⁶

²⁵ SPYRA, Janusz. *Zarys historii Żydów w Cieszynie*. Urząd Miejski w Cieszynie. [cit. 4. 11. 2013]
URL: <<http://www.cieszyn.pl/?p=categoriesShow&iCategory=2291>>

²⁶ ŽÁČEK, Rudolf. *Dějiny Slezska v datech*. s. 265

Legion Śląski

Legion Śląski utworzony 1914 roku w Cieszynie został włączony do Legionu Wschodniego, jako część II Brygady Legionów. Do legionów wcielono uformowany w Cieszynie przez śląską sekcję Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego Sokół.

Legion uformował się w tzw. Parku Sikory, położonym w Cieszynie nad lewym brzegiem Olzy. Tworzyło go około 600 ochotników ze Śląska Cieszyńskiego oraz Pogranicza Morawskiego. Organizacją powstającego oddziału zajęła się śląska sekcja Sokoła.²⁷

Legioniści śląscy uczestniczyli się we wszystkich kampaniach wojennych w Karpatach, Besarabii, na Bukowie i Wołyniu oraz w bitwie pod Mołotowem i w bitwie pod Kostiuchnowką.

Tramwaj w Cieszynie

Od 1871 roku Cieszyn był połączony drogą kolejową ze swoją okolicą. Niestety Dworzec główny położony był w znacznej odległości od centrum miasta. Z początku pasażerów wysiadających w Cieszynie woziły bryczki konne. W 1909 roku władze miasta zdecydowały o wprowadzeniu tramwaju elektrycznego. W bliskim Bielsku już od 1895 roku była uruchomiona linia tramwajowa, a w 1901 roku zelektryfikowano linię tramwajowe w Ostrawie.

Inwestycje rozpoczęły się w połowie sierpnia 1910 roku, a linia miała zostać oddana do użytku 27 października tegoż roku. Na ten cel miasto przeznaczyło 398.810 Koron, budowania linii tramwajowej podjęła się firma AEG Union z Wiednia. Jednotorowa linia miała 1793 metrów i prowadziła ze stacji kolejowej, przez most na Olzie (pod Zamkiem), ulicą Głęboką i przez rynek, aż do skrzyżowania ulicy Wyższa Brama z ulicą Bielską. Na Rynku i przed mostem zbudowano mijanki. Zajezdnia była stosunkowo mała, z trzema torami, na których mogło stać po dwa wozy. 18 grudnia 1910 roku został przetransportowany do miasta pierwszy

²⁷ ŁYSEK, Jan. Oddział śląski w Legionach polskich. *Dziennik Cieszyński*. r. 1916, č.1

z czterech wagonów tramwajowych. Wozy były wyprodukowane w Pradze przez znaną firmę Franciszka Ringhofera.²⁸

Dnia 12 lutego 1911 roku w niedzielę o godzinie 10: 30 odbyło się oficjalne otwarcie linii tramwaju elektrycznego w Cieszynie. Dla miasta to było wydarzenie niebywalej wagi, także na ulice wyległy tysiące mieszkańców miasta i liczni przyjezdni. W inauguracyjnym kursie trzech wozów tramwajowych, z których pierwszy udekorowany był wieńcami i chorągiewkami w barwach miasta, uczestniczyli członkowie wydziału gminnego, zastępcy urzędów państwowych i komunalnych oraz inne ważne osobistości, a jazda z końcowego przystanku na skrzyżowaniu ul. Wyższa Brama z Bielską na dworzec centralny trwała 10 minut i 16 sekund. Na zakończenie odbył się bankiet w sali hotelu „Dworzec Centralny”, gdzie burmistrz Rudolf Bukowski podziękował wszystkim, którzy przyczynili się do powstania linii, potem jeszcze wznosił toast na zdrowie cesarza.

W 1917 roku powstał nawet plan wydłużenia trasy tramwaju poprzez budowę torowiska na ul. 3 maja i linii do Sibicy wzdłuż ulicy Jabłonkowskiej.²⁹ Po zakończeniu I wojny światowej dla cieszyńskiego tramwaju nastały ciężkie czasy. Inflacja wymuszała stale podwyżki cen biletów za przejazd, a po podziale miasta na część polską i czechosłowacką w 1920 roku każdy wóz ze względu na przemyt był dokładnie kontrolowany na moście granicznym. Powodowało to znaczne wydłużenie czasu przejazdu i uniemożliwiało płynną komunikację. Ostatecznie zdecydowano zlikwidować komunikację tramwajową, co nastąpiło 2 kwietnia 1921 roku. Wagony odstawiono do zajezdni po polskiej stronie. Jeden wagon sprzedano do Bielska, a pozostałe w latach 1922 – 1923 do Łodzi. Torowisko i sieć trakcyjna została po stronie polskiej zlikwidowana w 1923 roku.³⁰

Cieszyńska linia tramwajowa była najkrótszą linią w monarchii austro-węgierskiej i funkcjonowała tylko 10 lat.³¹

²⁸ CICHÁ, Irena *Tramvají po Těšíně*. 15

²⁹ CICHÁ, Irena. *Tramwajem po Cieszynie*. s. 17

³⁰ Tamże s. 18

³¹ PULTZLACHER, Renata. *W kawiarni Avion, której nie ma*. Český Těšín: Spolek-Towarzystwo Avion, 2013. ISBN 978-80-903424-5-3. s. 20

Podział Śląska Cieszyńskiego

W październiku 1918 roku nastąpił upadek monarchii austro-węgierskiej. Oficjalny koniec Księstwa Cieszyńskiego jest datowany na 31 października tego samego roku. Do określenia przyszłych granic między Czechosłowacją i Polską dochodzi już 5 listopada 1918, a to na zasadach etnicznych. Strona czechosłowacka zgłaszała pretensje do całego Śląska, powołując się na wielowiekową podległość tych ziem wobec Królestwa Czeskiego. Odziały czechosłowackie zaatakowały Śląsk Cieszyński 23 stycznia 1919 roku przekraczając wyznaczoną linię demarkacyjną. 3 lutego 1919 roku w Paryżu, przez paryską Radę Ambasadorów, zostało podpisane porozumienie polsko-czechosłowackie, w którym podzielono Śląsk Cieszyński na dwie sfery według nowej linii demarkacyjnej. Samo miasto Cieszyn zostało podzielone wzdłuż rzeki Olzy, bez kryterium etnicznego.³² Polski rząd uznał decyzję Rady Ambasadorów, bowiem sytuacja na froncie wojny polsko-bolszewickiej pogarszała się. Polska strona dała warunek, że Czechosłowacja będzie przepuszczać transporty z bronią dla Wojska Polskiego, do tej pory transportów do Polski nie przepuszczała.

Po podziale miasta, polska strona nagle zatraciła połączenie kolejowe oraz prawie całą sferę industrialną. Po czechosłowackiej stronie brakowało budowli administracyjnych, szkół i tym podobnych, które musiało miasto wybudować.³³

II wojna światowa

W okresie II wojny światowej miasto nie było znacznie zniszczone. Największy obiekt, który został zniszczony, to most pod zamkiem. Najpierw go zniszczyli Polacy, którzy cofali przed hitlerowcami. Po wojnie most zniszczyła niemiecka armia, która cofała przed armią Czerwoną.

W październiku 1938 roku dochodzi po osiemnastu latach do połączenia miasta, bowiem wojska polskie zajęły większość terenów czeskiego Śląska Cieszyńskiego, a to już jeden dzień po wkroczeniu niemieckich wojsk do Czechosłowacji. W tym okresie zanika

³² PULTZLACHER, Renata. *W kawiarni Avion, której nie ma*. s. 47

³³KIEŁB, Dariusz. *Dlaczego doszło do podziału Cieszyna?*Histmag.org, 28 X 2014 [cit. 4. 11. 2015]
URL: <<http://histmag.org/Dlaczego-doszlo-do-podzialu-Cieszyna-10199;3>>

Czechosłowacja i powstaje Protektorat Czech i Moraw. W tym czasie mieszkało w „nowym” Cieszynie około 2800 Żydów (w polskiej części 1500, w czeskiej 1300). Po zajęciu miasta we wrześniu 1939 roku zostały cieszynskie synagogi i domy modlitwy zamknięte a później i niektóre spalone. W ramach „Akcji Nisko”, która odbyła się w październiku 1939 roku, Żydów zmuszono do pracy przymusowej w okolicy miasta, skąd ich wozili do obozów pracy i gett na terenie Górnego Śląska i Małopolski. Tylko około stu Żydów wróciło po wojnie do Cieszyna. Do roku 1951 większość z nich wyemigrowała do Izraela.

Liczby mieszkańców zmniejszyły się i w 1946 roku mieszkało w mieście szesnaście i pół tysiąca mieszkańców. Po wycofaniu Niemców z miasta, władze nad miastem przejęła komunistyczna władza, i miejskie rządy sprawowała Miejska Rada Narodowa.

Po skończeniu II wojny światowej przywrócono granice sprzed Układu monachijskiego z 30 września 1938 roku. To dla mieszkańców Cieszyna znaczyło nowe dzielenie miasta. Granica była definiowana rzeką Olzą. Z tym nie zgadzała się strona polska ani czeska. Dopiero w 1958 roku Czechosłowacja i Polska podpisały porozumienie zatwierdzające granice z roku 1920 roku.³⁴

Okres do roku 1989 w obu Cieszynach

Po zakończeniu II wojny światowej miasto zaczęło ożywać a to i dzięki właścicielom zakładów, którzy znów uruchamiali swoje poprzednie zakłady. Cieszynska Drukarnia Wydawnicza nawiązała na przedwojenną tradycje, oraz znacjonalizowane fabryki niemieckich właścicieli (na przykład: Fabryka Farb i Lakierów, Fabryka Maszyn i Odlewania Żeliwa i Metali, Fabryka Wafli „Olza”, Fabryka Czekolady i Cukierków „Delta”).

Po 1945 roku znajdował się handel, w tradycyjnym kupieckim mieście Cieszynie, w rękach prywatnych. Za cztery lata już handel należał do przedsiębiorstwa państwowego z nazwą Miejski Handel Detaliczny.

³⁴ SPYRA, Janusz. *Cieszyn po II wojnie światowej*. Urząd Miejski w Cieszynie. [cit. 4. 11. 2013]
URL: <<http://www.cieszyn.pl/?p=categoriesShow&iCategory=275>>

Wielkie zmiany wystąpiły i dla mieszkańców Cieszyna. Niemcy, którzy aktywnie opowiedzieli się w czasie wojny po stronie hitlerowców, zostali zmuszeni do wyjazdu z miasta. Wielu z nich tak zrobiło już w pierwszych miesiącach po skończeniu wojny.

Do roku 1989 była granica polsko – czechosłowacka najszczelniejsza w powojennej Europie. W maju 1980 zaczęła działać komisja NSZZ „Solidarność”. 13 grudnia 1981 roku został ogłoszony stan wojenny na terenie całej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i trwał do 22 lipca 1983 roku. W tym okresie granicę w mieście pilnowano silniej niż dotychczas. Wraz z stanem wojennym, odbywały się liczne manifestacje. Latem 1989 roku powstał w Cieszynie Komitet Obywatelski, który się składał się z NSZZ Solidarność, Klubu Inteligencji Katolickiej i Polskiego Towarzystwa Ewangelickiego. Razem utworzyły Klub Obywatelski „Solidarność”, który w wyborach komunalnych w maju 1990 zdobył 26 mandatów.³⁵

Od dziewięćdziesiątych lat obie miasta współpracują razem w obszarach kultury.

Miasta Czeski Cieszyn i Cieszyn dziś

Dla ludzi, którzy przyjeżdżają do Czeskiego Cieszyna albo do Cieszyna, nie wydaje się, że to są dwie miasta w dwóch krajach. Dzisiejsze połączenie obu miast wygląda naturalnie, i mieszkańcy mają większy problem z granicą mentalną niż z granicą kartograficzną.

Czeski Cieszyn podzielony jest na siedem części – gmin katastralnych – Czeski Cieszyn, Żuków Dolny, Żuków Górny, Mistrzowice, Stanisłowice, Mosty i Koniaków. Największa gmina jest Gmina katastralna Czeski Cieszyn. Ta zawiera 21,9% powierzchni całej gminy (738,91 ha)³⁶

Czeski Cieszyn nie posiada tak imponującej liczby zabytków jak Cieszyn, ale i tak można znaleźć tutaj ciekawe zabytki. Kościół parafialny Najświętszego Serca Jezusowego, który został zbudowany w latach 1891 – 1894 według projektu Ludwiga Satzke, centralny

³⁵ SPYRA, Janusz. *Cieszyn po II wojnie światowej*. Urząd Miejski w Cieszynie. [cit. 4. 11. 2013]
URL: <<http://www.cieszyn.pl/?p=categoriesShow&iCategory=275>>

³⁶ *Informace o katastrálním území Český Těšín*. Integrované strategie území. 3 X 2010 [cit 10.11.2015].
URL: <<http://www.isu.cz/vizualizace.aspx>>

cmentarz komunalny, który powstał w 1925 roku. Do sześćdziesiątych lat podzielony był na część katolicką i ewangelicką. Część żydowska powstała dodatkowo w 1929 roku. Z połowy XVII wieku pochodzi pomnik świętego Jana Nepomucena, najstarsza rzeźba na terenie Czeskiego Cieszyna. Dalej w mieście znajduje się Synagoga Szomre Szabos wybudowanej w stylu elektryczno-mauretańskim według projektu Eduarda Davida z 1928 roku oraz dworzec kolejowy wybudowany w stylu neorenesansowym w 1889 roku.³⁷

Cieszyn jest stolicą powiatu cieszyńskiego i od 22 kwietnia 1998 siedzibą Euroregionu Śląsk Cieszyński. W Cieszynie znajduje się także wydział Uniwersytetu Śląskiego. W polskiej części miasta znajduje się większość historycznych zabytków. Na Wzgórzu Zamkowym znajduje się rotunda świętego Mikołaja, gotycka wieża zamkowa z XIV wieku, znana pod nazwą Wieża Piastowska, pałac Habsburgów z XIX wieku i fragmenty piastowskiego zamku. Jeden z najstarszych kościołów w Cieszynie to Kościół parafialny świętej Marii Magdaleny na placu Dominikańskim. W Pałacu Laryszów znajduje się najstarsze muzeum na ziemiach polskich – Muzeum Śląska Cieszyńskiego. Dalej w Cieszynie znajduje się Studnia Trzech Braci – miejsce legendarnego spotkania założycieli miasta, Stary i Nowy Cmentarz Żydowski, Bracki Browar Zamkowy itd.³⁸

W 2004 roku oba państwa wstąpiły do Unie Europejskiej, a w roku 2008 weszły w skład układu z Szengen, dzięki czemu zniknęły granice między państwami. Oba miasta razem organizują wiele festiwali i międzynarodowych spotkań, które pomagają w połączeniu miast. Święto Trzech Braci, które odbywa się co roku w czerwcu, zaczyna się na moście Przyjaźni, gdzie spotykają się burmistrzowie obu miast, razem jedzą strudel i piją szampana. Program festiwalu odbywa się na rynkach w obu miastach. Dalej są tu festiwale teatralne, filmowe, muzyczne, o których bliżej zajmę się w części *Avion – miejsce spotkań kulturalnych* na stronie 46.

³⁷ *Nemovité památky okr. Kawińá..* Národní památkový ústav 14 X 2014 [cit 10.11.2015].

URL:<<http://monumnet.npu.cz/pamfond/list.php?hledani=1&KrOk=Ok&HiZe=&VybUzemi=1&sNazSidOb=&Adresa=&Cdom=&Pamatka=&CiRejst=&Uz=B&PrirUbytOd=3.5.1958&PrirUbytDo=27.8.2013&KodKr=81&KodOk=8103>>

³⁸ SPYRA, Janusz. *Zabytki*. Urząd Miejski w Cieszynie. [cit. 4. 11. 2013]

URL:< <http://www.www.cieszyn.pl/?p=antiquesList&iCategory=14>>

AVION - Kawiarnia – Kavárna – Kaffeehaus

Prawie każde miasto i społeczności mają swoje własne legendy i tradycje, które wzmacniają poczucie jedności członków danej społeczności. 1920 roku miasto Cieszyn zostało podzielone wzdłuż rzeki Olzy na dwa samodzielne miasta, leżące w różnych krajach. Podział nie uwzględniał kryterium etnicznego. Po czeskiej stronie, którą nazwano Czeski Cieszyn, znalazł się dworzec kolejowy, centrala wodociągowa i gazownia. Po polskiej stronie miasta znalazła się zabytkowa starówka z rynkiem i zamkiem, elektrownia, teatr, siedziby urzędów, szkoły i świątynie.³⁹ Nie dziwi fakt, że z czasem pojawiła się w Cieszynie legenda kawiarni AVION.

40

Ilustracja n. 1 Kawiarnia Avion z lat 1933 - 1939

³⁹ KIEŁB, Dariusz. *Dlaczego doszło do podziału Cieszyna?* Histmag.org, 28 X 2014 [cit. 4. 11. 2015]
URL: <<http://histmag.org/Dlaczego-doszlo-do-podzialu-Cieszyna-10199;3>>

⁴⁰ SPYRA, Janusz. *Kavárna Avion a její předchůdci.* *Těšínko* 2, 2000. ISSN:0139-7605. s.22

Poprzednicy kawiarni AVION

Twierdzi się, że już w XVI wieku na miejscu zwanym Osmek stał lokal. Miejsce to wydaje się po temu idealne: w pobliżu głównego mostu i blisko rogatek, gdzie od osób przybywających do miasta ściągano myto oraz cła. Ale najprawdopodobniej nic tam nie stało, a to ze względu na tzw. prawo milowe posiadane przez cieszyńskich mieszczan. Zakazywało ono sprzedaży piwa i wina w odległości 1 mili od miasta.

Dopiero w połowie XVII wieku o lokalu w tym miejscu zaczął myśleć Wacław Jastrzębicki. Zyskał on potrzebne przywileje razem z gruntami. Koniec końców z przywileju nie skorzystał, zaś prawo własności gruntu, w raz z przywilejem, wróciło na zamek. Ale to już były inne czasy. Księża panującego na zamku zastąpiła w 1653 roku Komora Cieszyńska, której głównym celem była maksymalizacja zysków nowego właściciela Księstwa Cieszyńskiego – Habsburgów.

W 1659 roku na Osmeku została zbudowana karczma. Najemcy płacili roczny czynsz w wysokości 50 talarów, płatny w dwóch ratach, na świętego Jerzego i na świętego Michała. W następnym roku przy karczmi zbudowana została kuźnia, którą Komora Cieszyńska wynajmowała za 12 talarów rocznie. Pierwszym kowalem wynajmujący kuźnię był Adam Boruss.

W I połowie XVIII wieku właścicielką gospody na Osmeku była Hedwig Sukowska. Komorze płaciła dwa razy więcej niż poprzedni właściciel tj. 24 talarów, bowiem w 1722 roku książę Leopold Lotaryński zdecydował, że nikt inny nie może zbudować przed Długim mostem budowy podobnego rodzaju jak karczma na Omsku. Z zachowanych dokumentów wynika, że „Kretschamb Haus” Hedwigi Sukowskiej, leżący obok Długiego mostu składał się z wielkiej sali szynkowej, kuchni, komórki, piwnicy, poddasza, jednego sklepu handlowego i stajni dla koni.⁴¹

Przed 1755 rokiem spadkobiercy Hedwigi Sukowskiej sprzedali całą karczmę na Osmeku małżeństwu Adamowi i Annie Czarnotom za 950 florenów. Teraz oni mieli obowiązek odbierać miejskie piwo i wódkę, a dodatkowo płacili 24 talary na rzecz Komory Cieszyńskiej. Adam Czarnota kierował karczmą aż do swojej śmierci, a było to prawie 40 lat. W

⁴¹ SPYRA, Janusz. *Kavárna Avion a její předchůdci. Těšínko*, s. 22

postępowaniach spadkowych budynek i nieruchomości przypadły jego synowi Franzowi Czarnocie, jak jest zapisane w tzw. Katastrze Josefińskim, który został sporządzony około 1788 roku. Franc Czarnota zmarł dość wcześnie. Opiekunowie jego małoletnich dzieci zdecydowali sprzedać całą nieruchomość, żeby pokryć długi w wysokości 1175 florenów.

W drugiej połowie 1790 roku odbyła się licytacja, którą wygrał Józef Mentel. Zaoferował on za całą nieruchomość 2350 florenów. Nowy właściciel otrzymał od Komory kilka uprawnień: mógł wypasać dwie krowy na folwarku w Mostach, na gruntach na przedmieściu Wielka Łąka uprawiać zioła, a w księżącym lesie wycinać dwie jodły i dwa buki na wielkanocne palmy. Małżeństwo Mentelów długo na Osmeku nie pozostało. Już 1799 roku Józef Mentel i jego żona Helena sprzedali gospodę razem ze wszystkimi uprawnieniami oraz materiałem budowlanym za 4500 florenów małżeństwu Franza i Polixeny Kratochwilów.

Z zachowanych dokumentów i rysunków wynika, że budynek karczmy na Osmeku leżał na wprost wylotu Głównego mostu i droga musiała zakręcać, by minąć budynek karczmy. Na przełomie XVIII i XIX wieku państwo austriackie zaczęło inwestować w budowanie dróg, które stworzyły podwaliny nowoczesnej sieci komunikacyjnej na poziomie Śląska. Z nowego murowanego mostu miała iść droga wprost i okazało się, że gospoda na Osmeku stoi na jej przebiegu. Zdecydowano wówczas, że gospoda zostanie zlikwidowana. Z tym się nie zgadzała Komora Cieszyńska, jako inkasent opłat wnoszonych od właścicieli. W związku z tym cieszyński mieszczanin Bogdan Galgon zaproponował Komorze, żeby przekazać mu kawałek gruntu przy drodze „opawskiej”. Tam zbudowałby nową gospodę i zajazd w zamian za roczny czynsz. Komora zgodziła się na taką propozycję i 23 października 1803 roku dekret uprawnienia gospody na Osmeku został przeniesiony na nowy obiekt, który miał być zbudowany przy ulicy Opawskiej blisko Saskiej Kępy. Nowy budynek został ukończony w 1804 roku, w późniejszym czasie dobudowano tam też stajnie. Lecz stara karczma na Osmeku działała nadal i to pod jego kierunkiem. Prawa odkupił, w imieniu swojego syna Jana, od małżeństwa Kratochwilów za 5000 florenów. Z czasem okazało się, że nikt nie planował zajazdu na Osmeku likwidować. Natomiast doszło do podzielenia uprawnień do wyszynku alkoholu, które miała do tego czasu tylko gospoda na Osmeku. 25 lutego 1806 roku Bogdan Galgon sprzedał całą nieruchomość na Osmeku za 4000 florenów Antoniemu Diettrichowi.⁴²

⁴² SPYRA, Janusz. *Kavárna Avion a její předchůdci. Těšínsko.*, s. 23

Od tej pory na lewym brzegu rzeki Olzy działały dwa zajazdy, które miały obowiązek odbierać i sprzedawać kameralną wódkę. Sama gospoda na Osmeku została przebudowana w innym miejscu na terenie tej samej posesji. Na planach miasta z początku XIX wieku jest to wielka, prostokątna bryła opatrzona numerem 13. Nieruchomość składała się z domu mieszkalnego, w którym mieściła się gospoda, stajni i ogrodu około 0,6 hektara. W 1813 roku arcyksiążęcy leśniczy Josef Dünbier obsadził drzewami drogę z zamku do lasu Gabina. Dał w ten sposób początek alei, która później została nazwana Alejami arc. Albrechta. Aleja szybko stała się ulubionym miejscem spacerowym, na czym najwięcej zyskała gospoda na Osmeku, która stała na jej początku. Następnymi właścicielami, po rodzinie Dittrichów, byli kolejno: Heinrich Lehman (1819 – 1828) i Leopold Alter (1828 – 1832).

Od 1832 właścicielem nieruchomości na Osmeku był Sebastian Suczek, który ożywił działalność gospodarczą, a części nieruchomości podnajmował. Na przykład Maximilianowi Glesingerowi na skład wódki w 1839 roku, w 1842 roku wydzierżawił całość obiektu Paulowi Turoniowi, a następnie w 1848 roku Georgowi Widenkowi.

Po wejściu w życie Ustawy o wolności gospodarowania liczba gospód i karczm na terenie lewobrzeżnych przedmieść Cieszyna wzrastała. Gospoda na Osmeku została zaliczona do kategorii szynków. Jej właścicielem był wówczas Johann Suczek. Kolejny właściciel Georg Mizia, który wcześniej prowadził szynk przy ulicy Polskiej, w 1880 roku wybudował w ogrodzie na brzegu rzeki Olzy zadaszoną kręgielnię według planów Mathiasa Nowaka. Wiadomo, że gra w kręgle była w XIX wieku bardzo popularna i w Cieszynie istniało kilka obiektów tego rodzaju. Od 1886 roku gospoda na Osmeku stała się własnością Marii Wróbel. W końcu XIX wieku właścicielem całej nieruchomości została żydowska rodzina Adolfa i Rozalii Wiesner, z którą są związane najlepsze lata w dziejach budynku na Osmeku.⁴³

⁴³ SPYRA, Janusz. *Kavárna Avion a její předchůdci. Těšínsko.*, s. 24

Rodzina Wiesnerów i jej hotel National

Pani Rozalia Wiesner urodziła się 18 sierpnia 1858 roku w żydowskiej rodzinie Szegerinów, mieszkającej w Twardoszynie, na terenie dzisiejszej Słowacji. Ten okres był dla żydowskich rodzin szczególnie, bowiem w 1848 roku monarchia habsburska zezwoliła im na swobodę przemieszczania się i zniósła ustawy organizujące zawieranie małżeństw. Od 1867 roku, kiedy Cesarstwo Austriackie przekształciło się w dualistyczne Austro-Węgry wszyscy jego obywatele otrzymali równe prawa.⁴⁴

Szegerinowie zajmowali się handlem i ich córka odziedziczyła świadomość biznesową. Jej mąż, Adolf Wiesner, był galicyjskim Żydem, pochodził z Gilowic, jego krewni byli dzierżawcami tutejszej dworskiej karczmy. Po ślubie Rozalie Wiesner przeniosła się do Gilowic i tu 29 stycznia 1883 roku urodziła się ich pierwsza córka Róża (Ružena), w 1884 roku urodziła się druga córka Ida. W Gilowicach urodzili się także synowie Heinrich (Jindřich) i Freidrich (Bedřich).

Ilustracja n. 2 Rozalia i Adolf Wiesnerowie

⁴⁴ PULTZLACHER, Renata. *W kawiarni Avion, której nie ma*. s. 14

⁴⁵ PULTZLACHER, Renata. *W kawiarni Avion, której nie ma*. Český Těšín: Spolek-Towarzystwo Avion, 2013. ISBN 978-80-903424-5-3. s. 15

Nie wiadomo, kiedy cała rodzina przeprowadziła się do Cieszyna, ale w księdze wieczystej jest wpisane, że Wiesnerowie 16 lutego 1892 roku kupili dom i parcelę w Cieszynie. Jednakże ich najmłodszy syn Freidrich urodził się 10 marca 1893 w Gilowicach. W Cieszynie cała rodzina zamieszkała na Osmeku, obok ważnego szlaku handlowego. Pod koniec XIX wieku na terenie posesji rodziny Wiesnerów stała gospoda, zajazd, stajnia i zadazona kręgielnia.

Na przełomie wieków Adolf Wiesner realizował kilka inwestycji dla wygody swoich klientów. W 1895 roku wybudował drewnianą werandę według projektu Jarosa Kescha, mistrza murarskiego, w następnym roku wybudował stajnie dla koni. W gospodzie spotykali się cieszyńscy socjaldemokraci.

W 1903 roku zmarł Adolf Wiesner i kierowanie gospodą przejęła wdowa Rozalia. Dla pani Rozalii XX wiek był końcem jednej epoki, która zaczęła się smutno.⁴⁶ Wtedy nie wiedziała, że czekają ją kłopoty i wielkie inwestycje. Latem 1904 roku zajazd na Osmeku spłonął..

Jeszcze pod koniec tego roku Rozalia przedłożyła władzom miasta projekt nowej budowli stojącej na tym samym miejscu. Zaplanowana budowa była większa - nowoczesny hotel stylu secesyjnego, który miał nosić nazwę National. Jednakże położenie obiektu na Osmeku okazało się problemowe. Oczekiwano się, że w tym miejscu powstanie promenada, która miałaby właściwie zaczynać się na Osmeku. Podobna promenada już istniała pomiędzy mostem głównym i strzelnicą. W tym czasie Aleje były bardzo popularnym miejscem spacerowym i dlatego planowano dalsze rozszerzenie rekreacyjnej funkcji tej części miasta. Cieszyński urząd nie zgadzał się z linią nowego budynku i dlatego Rozalia Wiesner postanowiła napisać odwołanie do Wydziału Gminnego, który podtrzymał decyzję Zarządu. Wtedy złożyła jeszcze rekurs do władz krajowych w Opawie. Śląski Wydział Krajowy nakazał władzom Cieszyna, żeby znów całą sprawę omówił.

Na początku maja 1905 roku zaczęła się nowa dyskusja na ten temat. Burmistrz dr. Leopold Demel wbrew pozostałym mówił o tym, że miasto musi respektować prawa, a interes ogólny nie może być realizowany na koszt prywatnej osoby. W głosowaniu padła taka sama ilość głosów za i przeciw. Ostatni głos burmistrza Demla zdecydował jednak o przyjęciu

⁴⁶ PULTZLACHER, Renata. *W kawiarni Avion, której nie ma*. s. 19

rozwiązania zgodnego z wnioskiem Rozalii Wiesner. Dopiero 28 czerwca 1905 roku Rozalia mogła wystąpić z wnioskiem o zgodę na budowę dwupiętrowego budynku mieszkalnego oraz zajazdu.

Podstawą dla nowej realizacji zajazdu były plany opracowane przez cieszyńskiego budowniczego Josefa Nosska. W lipcu Rozalia Wiesner otrzymała zgodę na budowę, w listopadzie część budowy była już zadaszona, a 18 grudnia 1905 roku właścicielka uzyskała zgodę na użytkowanie szynku. Hotel został dokończony wiosną 1906 roku i 3 lipca 1906 roku Rozalia Wiesner otrzymała zgodę na użytkowanie. Nowy budynek był większy od poprzedniego i lepiej korzystał z ograniczeń przestrzennych posesji. Zbudowany został na kształt litery V. Jedno skrzydło z głównym wejściem było skierowane w stronę Alei, do drugiego skrzydła zostały dobudowane stajnie dla koni. Oba skrzydła zostały połączone od strony mostu dobrze widoczną fasadą czołową, która była szeroka na ponad 14 metrów. Fasada była ozdobiona okienkiem z kopułką z datą „1905”, a na szybie widniały napisy „Hotel – café – restaurant National”. Budynek był wysoki na 17 metrów, na parterze mieściła się wielka sala szynkowa z bufetem, saloniki gościnne, sala bilardowa oraz niezbędne zaplecze. Na piętrze znajdowały się pokoje hotelowe.

Nowa budowla zaczęła funkcjonować jako „Hotel National”, ale jej typowo miejska funkcja hotelu coraz bardziej pełniła funkcje zajazdu. Był już rok 1907, a Rozalia Wiesner dalej inwestowała w swój hotel. Starą kręgielnię kazała rozebrać i przez mistrza murarskiego Kubesza została postawiona na nowym miejscu. Stajnia dla koni została przebudowana na: salę taneczną, widowisko, miejsce dla orkiestry i dwie szatnie. Tą przebudową definitywnie kończy się etap zajazdu na Osmeku i zaczyna się etap hotelu dla typowo miejskiej publiczności, który ostatecznie został oddany do użytku w 1908 roku. Na sali hotelu odbywały się nie tylko tradycyjne zabawy taneczne, ale nawet jedne z pierwszych pokazów kinowych w Cieszynie (1910 rok). Dzięki tym wszystkim inwestycjom „Hotel National” stał się znaczącą budową na planie miasta.⁴⁷

Niestety świetność hotelu nie trwała długo, bowiem 1914 roku rozpoczęła się I wojna światowa. Wojna, a następnie podzielenie miasta, w 1920 roku, według rzeki Olzy na dwie części - jedna część miasta została na polskiej stronie a druga na stronie czeskiej. W 1921 roku

⁴⁷ SPYRA, Janusz. *Kavárna Avion a její předchůdci. Těšínsko*, s. 25

przestał przez rzekę jeździć tramwaj. Obywatele lewego brzegu musieli zbudować nie tylko nowe budynki urzędu albo szkołę, ale również została utworzona w 1923 roku samodzielna żydowska gmina wyznaniowa w Czeskim Cieszynie, gdzie wyznawcy religii mojżeszowej tworzyli znaczny procent mieszkańców. Gmina nie miała na początku żadnych instytucji, prawdopodobnie dlatego w 1929 roku doszło do urządzenia jatek rytualnych na posesji Rozalii Wiesner. W następnym roku Rozalia zgodziła się z urządzeniem koszer kuchni w jej budynku, którą do tej pory prowadziła Amalia Landau w domu przy Wiaduktowej ulicy. Kolejną nowością złączoną z interesem pani Wiesner była sprzedaż lodów w budce postawionej na terenie posesji przy drodze głównej.

W tych latach Rozalia Wiesner, pewnie ze względu na jej podeszły wiek, już nie prowadziła hotelu ani restauracji. Hotel był prawdopodobnie nieczynny, ale restauracja w Alejach Masaryka nr 2, według ksiąg adresowych, prowadzili w tych latach Ulrich Suk oraz Josef Suk. W Czeskim Cieszynie w tym czasie zbudowano już wszystkie najważniejsze obiekty użyteczności publicznej. Życie w mieście stabilizowało się, szynków i gospód w Czeskim Cieszynie nie brakowało. Wtedy zrodził się pomysł zbudowania lokalu, którego tu brakowało i który wyróżniałby się od reszty

Avion w funkcjonalistycznym stylu

Architekt Adolf Loos, jeden z pierwszych reprezentantów modernizmu w architekturze, autor wnętrza artystycznej Café Museum we Wiedniu, napisał w 1908 roku esej *Ornament i zbrodnia*, gdzie krytykuje panującą secesję i rozróżnia między sztuką i przedmiotem użytkowym. Modernistyczni architekci podkreślają, że piękno budynku cechuje się jego funkcjonalnością. Architekt Ludwig Mies van der Rohe, który zaprojektował willę Tugendhatów w Brnie, swoje podkłady na architekturę zawarł w stwierdzeniach, że „mniej znaczy więcej” i „Bóg jest ukryty w szczegółach”.

Młoda republika Czechosłowacja powstała w 1918 roku i wtedy Brno stało się centrum nowoczesnej architektury. W 1923 roku przeniósł się do Brna Bohuslav Fuks, który pełnił funkcję architekta miasta, które dynamicznie rozrastało się w stolicę Moraw. W okresie międzywojennym w Brnie powstało wiele budynków, których był autorem. Niemało z nich

przeszło do historii architektury. Miedzy innymi jeden z fenomenów był kawiarniany klimat miasta. Jeden z najbardziej znanych miejsc stał się funkcjonalistyczny hotel Avion s kawiarnią na panterze.

Długo myślało się, że architektem Cieszyńskiej kawiarni Avion był Václav Nekvasil, architekt z Cieszyna. Po spotkaniu pani Renaty Putzlacher s prawnuczką pani Rozalii Wiesner latem 2011 roku, okazało się, że architektem kawiarni był Michał Maximilian Scheer. Na oryginalnym projekcie jest napisano: „*Dla pani Rosy Wiesnerowej w Cz. Cieszynie – atelier M. Scheer Žilina*”. Kawiarnia zbudowana została przez firmę budowniczą Vaclava Nekvasila.⁴⁸

Michal Maximilian Scheer urodził się w 1902 roku w Považskej Bystricy. Był Żydem, podobnie jak Rozalia Wiesner, która urodziła się także na terenie dzisiejszej Słowacji. Michal M. Scheer marzył o studiach architektury i przybył do Brna na początku lat dwudziestych i zapoznał się z dokonaniem prekursora modernizmu Adolfa Loosa, Leopolda Bauera, Jana Kotěry i Jindřicha Kumpošta. Po skończeniu studiów w 1925 roku pracował w Brnie i to miało wielki wpływ na jego późniejszą twórczość. Na pewno cieszyńska kawiarnia Avion jest ukłonem w stronę brneńskich mistrzów, bowiem Scheer był fascynowany funkcjonalistycznymi realizacjami Wiesnera, Kranza a najwięcej profesorem Fuchsem, którego znał osobiście.

Bliscy architekta Michała Maximiliána Scheera, wszyscy żydowskiego pochodzenia, zginęli w czasie wojny w obozach koncentracyjnych. Z całej rodziny zostali tylko Michal, jego brat Ernest i siostra Helena z dwójką dzieci. Sam Michal Scheer został fałszywie oskarżony i odwołany z funkcji dyrektora pracowni architektury w Żylinie i uwięziony. Po wyjściu na wolność zdecydował przenieść się do Nitry.⁴⁹

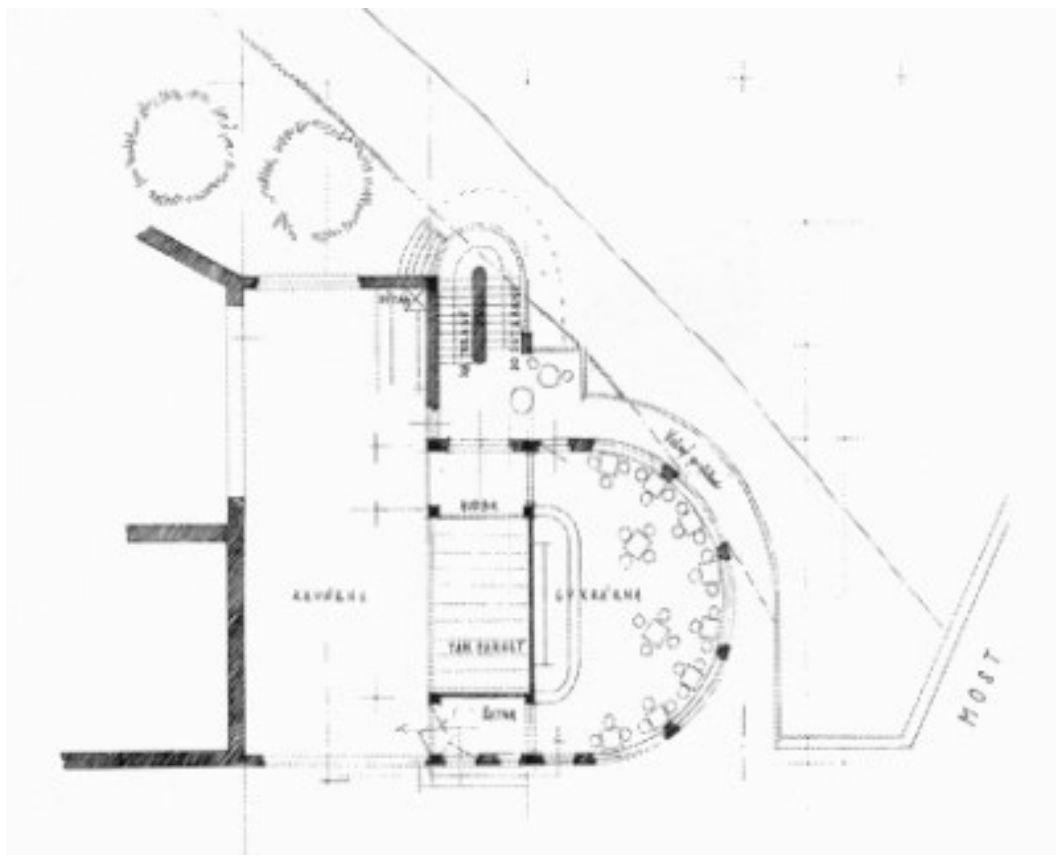
Žylina stała się głównym centrem słowackiej architektury modernistycznej i Michal Scheer był cenionym architektem i do dziś możemy oglądać wiele przez niego zaprojektowanych funkcjonalistycznych budynków.⁵⁰ Projekt kawiarni Avion nad rzeką w Czeskim Cieszynie na pewno był dla niego wielkim wyzwaniem.

⁴⁸PULTZLACHER, Renata. *W kawiarni Avion, której nie ma*. s. 45

⁴⁹ Tamże, s. 81

⁵⁰ Tamże, s. 46

Żydówka Rozalia Wiesner ufundowała miastu Czeski Cieszyn nową funkcjonalistyczną kawiarnię Avion. Na budynku umieszczono napisy w trzech językach, czeskim, polskim i niemieckim: Kavárna – Kawiarnia – Kaffeehaus AVION i pod nazwą widniał jeszcze napis: Restauracja. Avion, kawiarnia na granicy, miał służyć czeskiej, polskiej, niemieckiej i żydowskiej klienteli. Oraz tym, którzy odwiedzali miasto.⁵¹

52

Ilustracja n. 3 Plan zbudowania kawiarni dla pani Rozalii Wiesner

Pani Rozalia i kawiarnia Avion

W 1932 roku Rozalia Wiesner rozpoczęła swoją następną inwestycję, która jest najbardziej znana. Do hotelu przybudowała okrągłą budowlę, która miała funkcjonować jako kawiarnia oraz cukiernia. Oficjalną prośbę o zgodę na rozbudowę przedstawiła urzędowi dnia 30 lipca 1932 roku. Plan nowej kawiarni był zrobiony przez znanego cieszyńskiego budowniczego Václava Nekvasila. Zgodę na budowę otrzymała 24 września 1932 roku. Ze względu na pozycję

⁵¹ PULTZLACHER, Renata. *W kawiarni Avion, której nie ma*. s. 58

⁵² SPYRA, Janusz. Kavárna Avion a její předchůdci. In *Těšínsko*. 43, 2000, č. 2, s. 22-26. ISSN 0139-7605. s. 25

budowy, musiało się wypowiedzieć wiele urzędów: powiatowy zarząd dróg i mostów w Morawskiej Ostrawie oraz rejonowy inspektorat celny. Pierwszy urząd miał zastrzeżenie, że budynek musi być oddalony od mostu głównego minimalnie 5 metrów, drugi urząd wymagał wolnego przejścia brzegiem rzeki Olzy. To było trochę trudne, bowiem według planów, nowy budynek miał sięgać brzegu rzeki.

Budowanie nowej kawiarni ukończono na wiosnę 1933 roku i już latem była kawiarnia czynna.⁵³ Są pewne niejasności co do wykonania pracy budowlanej. Długo spekulowano, że budowę realizowała firma Václava Nekvasila, ale na wszystkich planach w lewym dolnym rogu jest tekst: „Atelier M. Scheer Žilina.”⁵⁴ Nowy budynek został zbudowany na kształt litery L. Jedno skrzydło budowy o rozmiarach 14,40 na 5,95 metrów przylegało do starej budowy hotelu i drugie skrzydło miało szerokość 9,50 i długość 9,80 metrów, zaokrąglony koniec był skierowany w stronę mostu. Najważniejsza część obiektu była na piętrze. Znajdowała się tutaj kawiarnia o rozmiarach 13,8 na 5,85 metrów przylegająca do starej budowy hotelu, z którym miała połączenie poprzez wewnętrzne drzwi. Parkiet taneczny o wymiarach 5,10 na 3 metry znajdował się przy ścianie przylegającej do kawiarni. Przed parkietem była cukiernia, w której stoliki były rozmieszczone przy wielkich oknach. Był stąd dobry widok na most i rzekę Olzę. Kuchnia, ubikacje i składy znajdowały się w piwnicy i na dachu, był taras z zadaszonym bufetem.⁵⁵ Lokal kawiarni był znakomicie wyposażony. Kawiarnia była podzielona na 12 boksów z wygodnymi kanapami z zielonego pluszu, z możliwością przeczytania najnowszych gazet, można też było wybrać miejsce przy jednym ze stolików z marmurowym blatem. W sąsiedniej sali znajdowały się stoliki do gry w szachy, karty oraz bilard.

Nowy budynek nowoczesnej, funkcjonalistycznej architektury za bardzo nie pasował do secesyjnego stylu starego budynku „Hotelu National”. Był dobrze widoczny z obu stron mostu i nosił nazwę Kawiarnia – restauracja Avion. Pierwszym, kto prowadził kawiarnie Avion, był Emil Strzeck.

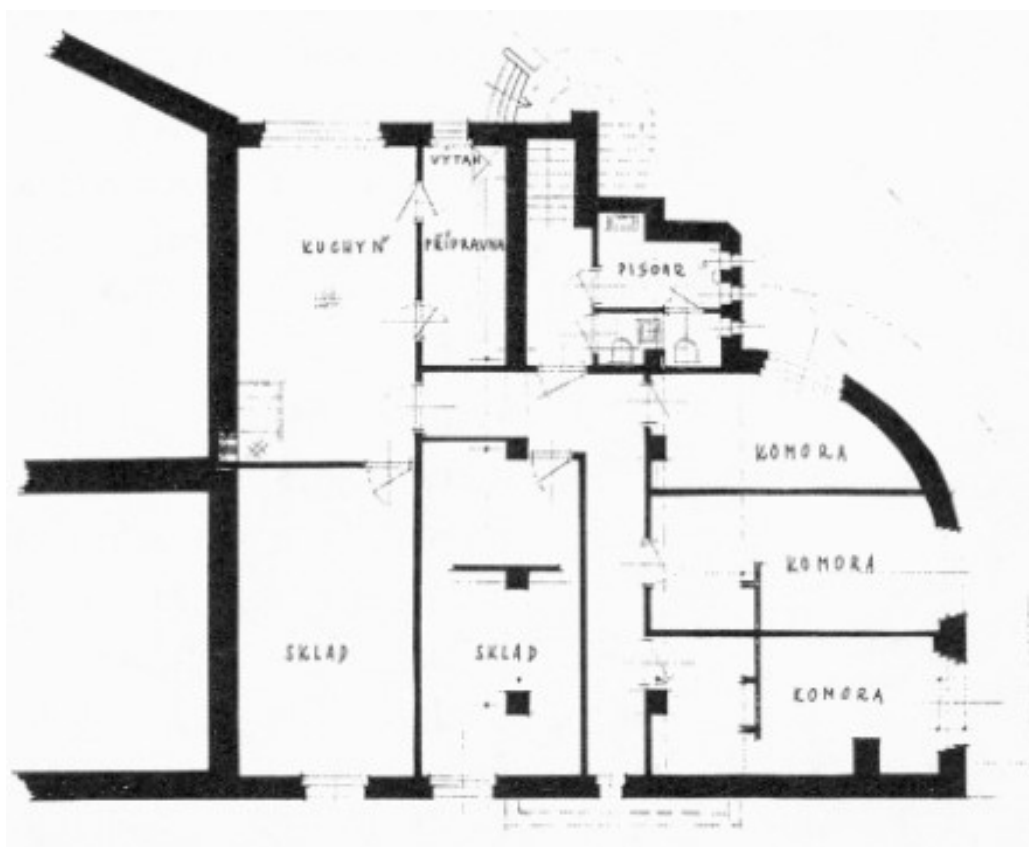
Ze względu na atrakcyjne położenie kawiarni i wspaniałe widoki nie tylko na most i rzekę, Avion został bardzo popularnym i najczęściej odwiedzanym lokalem w Czeskim Cieszynie. Parkiet taneczny ze stałą orkiestrą był jednym z największych plusów lokalu. Mimo

⁵³ SPYRA, Janusz. Kavárna Avion a její předchůdci. *Těšínsko*, s. 26

⁵⁴ PULTZLACHER, Renata. *W kawiarni Avion, której nie ma*. s. 59

⁵⁵ SPYRA, Janusz. Kavárna Avion a její předchůdci. *Těšínsko*, s. 26

to właściciel starał się o dalsze ciekawe atrakcje, zapraszał na występy znanych artystów. Kawiarnia Avion była popularna nie tylko wśród amatorów tańca, ale było to także lukratywne miejsce dla przemytników. W Avionie zawierały się transakcje, a przez okna zainteresowane strony obserwowały zatrudnionych szmuglerów, pilnując, czy wszystko idzie zgodnie z planem.

56

Ilustracja n. 4 Plan zbudowania Kawiarni dla pani Rozalii Wiesner

Niestety kariera kawiarni Avion nie trwała długo. Kanclerz Adolf Hitler już w 1933 roku nie ukrywał, o co mu naprawdę chodzi, ale w Czeskim Cieszynie życie wszystkich obywateli płynęło spokojnie. Rozalia Wiesner otwierała swój lokal w tym samym czasie, kiedy naziści rozpoczęli publiczne palenie książek żydowskich autorów i innych „wrogów” Rzeszy.⁵⁷

W 1938 roku wcześniej podzielony Cieszyn znów stał się jednym miastem na zasadzie układu monachijskiego. Dla jednych powód do radości, dla innych następne zamieszanie. Cieszyn stał się miastem bez granic i gośćmi kawiarni Avion byli przedstawiciele wszystkich

⁵⁶ SPYRA, Janusz. Kavárna Avion a její předchůdci. In *Těšínsko*. 43, 2000, č. 2, s. 22-26. ISSN 0139-7605. s. 23

⁵⁷ PULTZLACHER, Renata. *W kawiarni Avion, której nie ma*. s. 62

nacji żyjących w mieście (Czesi, Polacy, Żydzi, Niemcy).⁵⁸ W 1939 roku Rozalia Wiesner miała już 81 lat. Sprawami kawiarni Avion zajmował się jej agent, Emil Streck, bo żadne z dzieci Wiesnerów nie poszło w ślady rodziców. Bedřich Wiesner mieszkał w Pradze, gdzie pracował w dyrekcji Spółki Górniczo-Hutniczej. Jindřich Wiesner miał swój Dom Bankowy i Kantor Wymiany w dwupiętrowym budynku, do którego przylegała kawiarnia. Najstarsza córka Růžena przeprowadziła się z rodziną do Opawy, gdzie jej mąż Josef Michalek był starostą powiatowym. Gdy po konferencji monachijskiej Opawa przeszła pod administrację nazistów, Michalkowie opuścili Śląsk i przenieśli się do Pragi. Druga córka Rozalii, Ida Brawn, żyła ze swoim mężem w Żylinie.

W latach 1938 - 1939 dokonano rozbioru Czechosłowacji i 2 października 1938 Zaolzie zostało włączone do Polski, a Czeski Cieszyn przemianowano na Cieszyn Zachodni. Coraz częściej ludzie, którzy nie znali Rozalii twierdzili, że do jej kawiarni nie pójda, bowiem Avion to kawiarnia żydowska. Rodzina Wiesnerów nie należała do ortodoksyjnych Żydów, ale to w *Norymberskich ustawach rasowych*, III Rzesza określiła, kto jest prawdziwym Żydem.⁵⁹ We wrześniu 1939 roku przy wybuchu mostu głównego wysadzonego przez wycofujące się wojska polskie budowa została zniszczona, wszystkie okna w kawiarni Avion były rozbite, ale szyby wybijano w tym mieście już wcześniej. Cieszyn wcielono do III Rzeszy i Rozalia Wiesner została sama. Jej córka Růžena i syn Bedřich żyli w Pradze, w Protektoracie Czech i Moraw. Jej bliscy żyli też w Orawie i w Żylinie. Byli teraz obywatelami Pierwszej Republiki Słowackiej i zapraszali ją do siebie. Stara, zmęczona Rozalia chciała wrócić do kraju skąd przyszła i we wrześniu 1939 roku opuściła Cieszyn na furmańskim wozie, ostatni raz w życiu miała okazie spojrzeć na dzieło swojego życia: dawny secesyjny hotel National i funkcjonalistyczną kawiarnię Avion.⁶⁰

Syn Jindřich poinformował matkę, że mieszkaniem i kawiarnią zaopiekuje się ich sąsiad Emanuel. Jindřich miał w planie uciec przed hitlerowcami na północ. Po zajęciu miasta przez hitlerowców wszystkie żydowskie cmentarze, domy modlitwy zostały zamknięte, a synagoga przy ulicy Bóźniczej spłonęła. W 1942 roku w domu Rozalii Wiesner Niemcy urządzili biura

⁵⁸ Tamże, s. 64

⁵⁹ PULTZLACHER, Renata. *W kawiarni Avion, której nie ma*. s. 68 - 70

⁶⁰ Tamże, s. 16

dla Kreissiedlungstab III. Sud. Budynek kawiarni Avion został poważnie uszkodzony i rozebrany jako własność żydowska podczas budowy nowego mostu.

Długo nikt nie wiedział gdzie pani Rozalia umarła i gdzie ma grób. Dzięki prawnuczkom, które przy ponownym budowaniu kawiarni Avion podały rodzinne dokumenty, wiadomo, że pani Rozalia w kwietniu 1942 roku została deportowana ze swoją córką Idą, jej mężem i synem, żoną syna Jindřicha i ich małym synem do obozu koncentracyjnego Auschwitz – Birkenau, gdzie wszyscy zginęli zagazowani cyklonem B

Po II wojnie światowej posesja została zwrócona rodzinie Wiesner, mianowicie inż. Bedřichowi Wiesnerowi i jego siostrze Růženie Michálkovej, która w tym czasie mieszkała w Žylinie. W resztkę pozostałego budynku przymusowo zakwaterowano lokatorów. Nikt nie opiekował się budynkiem i po pożarze w 1952 roku został w wielkiej części rozebrany i przebudowany na dom mieszkalny. Posesja rodziny Wiesner w dużej części była zajęta przez państwo czechosłowackie, a w kierunku rzeki została wytyczona droga dojazdowa.⁶¹

Bywalcy dawnej kawiarni Avion ⁶²

Pozostało bardzo niewiele osób, które pamiętają międzywojenną erę dawnej kawiarni Avion. Ci, którzy jednak kawiarnię pamiętają byli przed II wojną światową dziećmi.

Leopold Botha

„Parę razy byłem w kawiarni Avion. Mój kolega ze szkoły podstawowej Jacob Klappholz, był siostrzeńcem pani Wiesner. Ona była bardzo elegancką kobietą średniego wzrostu. Zawsze nosiła granatową sukienkę i miała rude włosy, wyczesane do góry. Ta fryzura nazywała się Wiedeńska fryzura. Pani Rozalia chodziła do tej samej fryzjerki co moja mama. Pani Wiesner mówiła tylko po niemiecku, a kiedy zobaczyła Jakoba, wołała na niego, że żadnej

⁶¹ SPYRA, Janusz. Kavárna Avion a její předchůdci. *Těšínsko*, s. 26

⁶² ŠWIDROVÁ, Emilie. Kavárna vstala jako Fénix z popela. *AVIONoviny*. č. 1, 2013, s. 6

oranżady nie dostaniemy, bowiem jest droga, kosztuje 20 halerzy i musi oszczędzać pieniądze. Za chwile z uśmiechem wołała znów, że byśmy przyszli, a oranżadę dostaliśmy zawsze. Jakob był ortodoksyjnym żydem i cała klasa zazdrościła mu, że może nosić w szkole taką fajną czapeczkę.

Do kawiarni chodzili oficerowie z Cieszyna, goście przyjeżdżali z Ostrawy, Radwanic oraz innych miast ze Śląska. Kawiarnia wyglądała inaczej niż dzisiejszy Avion. Stała bliżej rzeki, wejście do kawiarni było bardziej w prawo. Na taras wchodziło się po zewnętrznych krętych schodach. W środku kawiarni stały okrągłe stoliki z krzesłami z fabryki Kohna. Za kawiarnią stała koszer piekarnia, w której piekli niesamowite koszer maca.

Pamiętam również dzień, w którym kawiarnia została zniszczona. Z kawiarni pozostały tylko ruiny i ludzie z okien rwali zasłony, były bowiem wysokiej jakości. Dobrze, że kawiarnia znów powstała, ale ta między wojenna wydawała mi się ładniejsza.”

Alfred Synek

„Do Czeskiego Cieszyna przeprowadziłem się 8 października 1932 roku, miałem sześć lat. Często chodziłem nad rzekę, blisko kawiarni Avion. Nigdy nie byłem w środku, bowiem byłem za mały. Moje starsze kuzynki ze swoimi narzeczonymi jeździły do Avionu z Ostrawy na taneczne wieczory. Avion był dla tych, którzy mieli pieniądze.

Znałem okolice kawiarni dobrze. Za kawiarnią stała Schäterowa piekarnia. Do kawiarni nawiązywał stary hotel National, kawałek dalej był park i koszer rzeźnik.

Nigdy się nie spotkałem z panią Rozalią Wiesner osobiście, ale wszyscy o niej mówili jako o zdolnej i odważnej kobiecie.”

Kazimierz Suchanel

W 1938 roku przyjechał do Cieszyna ze swoimi rodzicami. Wtedy miał dziesięć lat i wracał z wycieczki z Wisły przez Cieszyn do Stonawy.

„Byliśmy na wycieczce z całą rodziną popatrzeć na rezydencje prezydenta i wracaliśmy wieczorem do domu. W Cieszynie ludzie spacerowali w alei z rozświetlonymi stylowymi latarniami. Miejsce to było przepiękne.

Po spacerze w alei usiedliśmy w kawiarni Avion, która stała na końcu promenady. Kawiarnia była pełna ludzi i grała tam orkiestra kameralna, i tańczyło się na parkiecie. Atmosfera tam była niesamowita. Dorośli zamówili sobie kawę, która była pyszna, jak mówiła mama. Pamiętam, że dostałem cukierki, które mi smakowały. Dla mnie to było wspaniałym doświadczeniem.”

Od Avionu do Noivy

W lutym 1996 roku do tradycji tej nieistniejącej wówczas międzywojennej cieszyńskiej kawiarni nawiązano w czesko-polskim programie autorskim V KAVÁRNĚ AVION, KTERÁ NENÍ... W KAWIARNI AVION, KTÓREJ NIE MA... dwoje twórców: czeski pieśniarz Jaromír Nohavica i polska poetka Renata Putzlacher. Pani Renata napisała tekst hymnu kawiarni Avion i autorem muzyki jest Zbigniew Siwek. Po raz pierwszy ten hymn zaśpiewano w listopadzie 1998 roku. Ten hymn stał się aktualny 17 czerwca 2010.⁶³

Kawiarnio której nie ma

czyżbyś się rozplynęła

Kawiarnio niezrównana

kto z matką – ziemią zrównał cię

Kawiarnio fruwająca

niczym Ikara rydwan skrzydlaty

Kawiarnio dryfująca

po Olzie która jak przed laty

Kawiarnio czterech żywiołów

piąty to żywioł poezji

Jedni mówią że się skończyła

lecz z AVIONEM znów ożyła⁶⁴

AVION po prostu

tuż obok mostu

przycupnął niczym szklany tort

Thumy na sali

plus funkcjonalizm

Wieża Piastowska jako tło

AVION poezja

a kto się nie zna

niech idzie dalej wprost przez most

AVION to skrzydła

AVION to ptak

Kiedyś dopadnie cię i tak

⁶³ przekazy ustne z Renatou Putzlacher., Kawiarnia Avion, Český Těšín, 13. 11. 2015

⁶⁴ PUTZLACHER, Renata. *Hymn Café Avion*. AVION, 17 VI 2010, [cit. 19. 10. 2015]

URL: <<http://avion.blog.onet.pl/>>

Rodzina Wiesnerów po II wojnie światowej

Růžena Michálková, najstarsza córka Rozalii Wiesner, przeniosła się po śmierci swojego męża do Żyliny, gdzie od lat mieszka jej córka Signe Ševcová. Dzięki swojemu małżeństwu z Teodorem Ševcem, który ukrywał ją w czasie wojny w różnych miejscach i tym ją chronił przed transportem do obozu zagłady.

Dokument z datą 26 maja 1948, który należy do archiwum rodziny Wiesnerów, potwierdza fakt, że po drugiej wojnie światowej właścicielami posesji na Osmeku stali się jedyni żyjący potomkowie jej właścicielki, Bedřich Wiesner i Růžena Michálková. Ich brat Jindřich Wiesner na początku wojny uciekł przez Polskę do Związku Radzieckiego i zginął w drodze powrotnej do domu z głodu i wyczerpania blisko Taszkientu. Pani Rozalia i jej młodsza córka Ida Braun z całą rodziną, mężem Arpadem i synkiem Tomaszem, zginęły w obozie zagłady Auschwitz-Birkenau w 1942 roku⁶⁵

Dnia 23 maja 1949 roku został spisany akt notarialny przed praskim notariuszem Ladislavem Kuną, gdzie inżynier Bedřich Wiesner, dyrektor zakładów państwowych „Metalux” odsprzedał siostrze Růženie swoją część nieruchomości na Osmeku. Oboje też potwierdzili, że mają narodowość czeską i są obywatelami Republiki Czechosłowackiej. Bedřich Wiesner podczas wojny światowej walczył po stronie aliantów w Wielkiej Brytanii. W 1949 roku został uwięziony, a następnie zamordowany przez funkcjonariuszy UB w czasie brutalnego przesłuchania w areszcie śledczym w Pradze, to potwierdza Josef Slanina z czeskiej Konfederacji Więźniów Politycznych w artykule Čestmíra Klosa zatytułowanym *Z kulą w plecach (Lidové noviny, 3. 8. 1991)*. Bedřich Wiesner zmarł 19 listopada 1949 roku, jego zabójca został później skazany na 15 lat więzienia, ale wypuszczono go na wolność po czterech latach.⁶⁶

Růžena Michálková została jedyną żyjącą właścicielką posesji na Osmeku i w 1956 roku domagała się od Niemców odszkodowania za zrabowanie kawiarni Avion. Niestety po nieudanych próbach i apelach władz miasta, zdecydowała się sprzedać resztę rodzinnego

⁶⁵ PULTZLACHER, Renata. *W kawiarni Avion, której nie ma*. s. 80

⁶⁶ Tamże, s. 81

dziedzictwa. Signe Ševcová podpisuje w imieniu swojej matki Růženy Micháلكové dnia 23 czerwca 1956 roku umowę kupna-sprzedaży.

Czterdzieści lat później zaczyna się pisać nowa historia Avionu a to dzięki Renacie Putzlacher i Jarku Nohavicowi w ramach *Kawiarni Avion, której nie ma*.⁶⁷

AVION – jak Feniks odradza się z popiołów

Kawiarnia Avion powstała z popiołu jak mityczny ptak Feniks. Jednak nim pomysł ożywienia Avionu został przemieniony w realną kawiarnię ubiegło dużo czasu i postarało się o to wiele ludzi.

Na początku tego wszystkiego był pomysł Renaty Putzlacher Buchtové z Czeskiego Cieszyna, która jest znaną poetką, dramaturgiem i tłumaczką. Stała od samego początku przy realizacji budowania kawiarni i starała się o nawiązanie do dziedzictwa kulturowego między walczej kawiarni Avion, która stała na tym samym miejscu w latach 1933 – 1939 i w związku z wydarzeniami II wojny światowej zniknęła. Jej krótka historia wpisała się mocno do świadomości mieszkańców obu części Cieszyna. W kawiarni spotykali się wszyscy, mieszczanie, przemysłowcy, Czesi, Polacy, Niemcy i Żydzi. Nostalgia czasu pierwszej republiki jest nadal żywa.

W 1996 roku na scenie Cieszyńskiego teatru narodził się pomysł by zorganizować czesko-polskie wieczory kulturalne w teatralnym klubie. Pierwszy wieczór odbył się 23 lutego w 1996 roku, był przygotowany przez Jaromíra Nohavica i Renatou Putzlacher Buchtovou i nosił nazwę: *W kawiarni Avion, której nie ma*. Swój wieczór nazwali od wielokulturowej kawiarni, która kiedyś stała w pobliżu przejścia granicznego w Czeskim Cieszynie.⁶⁸

W latach 1996 – 2010 odbyło się w klubie, we foyer i na scenie Teatru Cieszyńskiego ponad sześćdziesiąt wieczorów literackich i muzycznych, następnie też w Pradze, Brnie, Opawie i Zlinie. Na scenie *Kawiarni Avion, której nie ma* wystąpili aktorzy Teatru

⁶⁷ PULTZLACHER, Renata. *W kawiarni Avion, której nie ma*. s. 82

⁶⁸ PUTZLACHER, Renata. Kavárna vstala jako Fénix z popela. *AVIONoviny*. č. 1, 2013, s. 1

Cieszyńskiego i artyści z innych miast i państw. Wkrótce do dwójki autorów (Renata Putzlacher i Jarek Nohavica) przyłączył się kompozytor Zbigniew Siwek. W ramach serii AVION zostały nagrane dwie płyty: *Lamus* i *Divertimento cieszyńskie*, a także wyszły pocztówki i książki cieszyńskich autorów.⁶⁹

W 1997 roku rozstał się z teatrem piosenkarz Jaromír Nohavica, którego piosenki dotyczące Cieszyna, Żydów i Galicji kilkakrotnie rozbrzmiewały na scenie Avionu, a potem znalazły się na znakomitej, wielokrotnie nagradzanej płycie *Divné století*.(1996). W ramach programu *W kawiarni Avion, której nie ma II* akompaniował na skrzypcach jego ojciec, Jaromír Nohavica senior. W 1998 roku Avion doczekał się dwóch nadwornych zespołów muzycznych: gitarzyście Zbigniewowi Siwkowi zaczęły towarzyszyć w ramach tercetu *Siwek trio* dwie utalentowane studentki. Tamara Czudek grająca na flecie i Dorota Blahut-Brahová grająca na wiolonczeli, a ludowa kapela biznesmanów i lekarzy *Kamraci* przekształciła się nawet w ramach nowego programu żydowskiego w zespół klezmerów *Jidele*. Zespół nawet wziął udział na II Ogólnopolskim Konkursie Piosenki Żydowskiej w Warszawie, gdzie zdobyli nagrodę za polskie teksty piosenek i za ich wykonanie.⁷⁰

Budowa kawiarni Avion jest również wyjątkowa przez swoje wnętrze w retro stylu, dzięki temu czuć tu nostalgię i magię dawnej kawiarni. Są tu stylowe meble i stare artefakty, które pomagają w utworzeniu atmosfery. Krzesła i stoliki przypominają słynne „thonetki”, z fabryki braci Kohnů. Pomarańczowe kanapy są ustawione pod oknami i tworzą boksy dla gości. Każdy z nich dostał oryginalną nazwę, a na stołach są napisane wiersze pani Putzlacher: Jeden boks jest dedykowany pomyłonej Małgosi z piosenki Jaromíra Nohavicy, cieszyńskiemu wodnikowi z lokalnej powieści, ostatniemu celnikowi i przemytnikowi Mrówce, żeby nie zapomnieć na czasy, gdy most był granicą dwóch krajów. Swój boks ma i pani Roza Wiesnerowa, u którego jest i siedmioramienny kandelabr. Ostatni boks, z którego jest najlepszy widok na rzekę, most i nabrzeże niesie nazwę Kąt starego pana, inspirowany piosenką Jaromíra Nohavicy.

⁶⁹ przekazy ustne z Renatou Putzlacher

⁷⁰ PULTZLACHER, Renata. *W kawiarni Avion, której nie ma*. s. 116 – 117

Monumentalna grafika, która jest na przedniej ścianie kawiarni odwołuje się do dawnej tradycji. Na ścianie mają swoje podpisy znani artyści, którzy są związani z miastem, tak jak Max Rostala, František Vlácil, Jarek Nohavica i Wiktor Ulman. Na ścianie jest także jasna linia, która ukazuje granicę międzywojennej kawiarni Avion i idzie przez całą kawiarnię aż na chodnik.⁷¹

72..

Ilustracja n. 5 Nowoczesna kawiarnia AVION | NOIVA

⁷¹ przekazy ustne z Renatou Putzlacher

⁷² ŠWIDROVÁ, Emilie. Kavárna vstala jako Fénix z popela. *AVIONoviny*. s. 2

Osoby związane z Noivą⁷³

Jan Halama

Jest przedsiębiorcą i pracuje w firmie, która ma swoją siedzibę w budynku historycznym, w pobliżu obecnej czytelnicy i kawiarni AVION | NOIVA. Kiedyś w tym miejscu urzędowali celnicy i straż graniczna, ale od czasu, gdy Polska i Czechy przystąpiły do Unii Europejskiej, sytuacja się zmieniła. Budynek został opuszczony przez celników i straż graniczną, a do opuszczonego budynku Jan Halama przeniósł swoją firmę. Był to 2005 rok i na miejscu dzisiejszej kawiarni Avion nie było nic.

„Pamiętam, że na tym miejscu były nie względne drzewa i trawa. Zmarnowane miejsce to było, nic więcej. Kiedy patrzyłem z okna, w myśli miałem idee, że by było dobre zbudować replikę kawiarni Avion. Wiedziałem, że tam kiedyś stała. W końcu postanowiłem kontaktować architekta Czesława Mendreka. Naszym celem nie była tylko budowanie kawiarni, ale stworzenie wielofunkcyjnego budynku, który by służył różnym celom.”

Na podstawie fotografii i innych materiałów historycznych powstała wizualizacja kawiarni i możliwość jej wyglądu, następnie powstała analiza wykonalności. Firma pana Halamy sfinansowała koncepcję projektu, ale w końcu zdecydował, że jego firma budować kawiarni nie będzie. Całą koncepcję projektu darował miastu Czeski Cieszyn. Miasto, razem z Regionalnym Stowarzyszeniem Śląska Cieszyńskiego zrealizowały samą budowę kawiarni.

W końcu zdecydowano, że realizacja budowy będzie częścią projektu miast Czeskiego Cieszyna i Cieszyna nazwany Revitalpark 2010. W 2008 roku RSTS uzyskało dofinansowanie z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego – Program Operacyjny Współpracy transgranicznej Czechy – Polska 2007 – 2013. W roku 2010 kawiarnia Avion została zbudowana.

⁷³ŠWIDROVÁ, Emilie. Kavárna vstala jako Fénix z popela. *AVIONoviny.*, s. 2

Vít Slováček

Vít Slováček jest burmistrzem miasta Czeski Cieszyn. Wysiłki miasta Czeski Cieszyn zostały skierowane od samego początku do zbudowania wielofunkcyjnego budynku Avion, który będzie miał niekomercyjny charakter. Ten charakter daje mu biblioteka, która jest w Avionie, a także średnia szkoła hotelarska, bowiem uczniowie tej szkoły tam obsługują. Dlatego kawiarnia Avion nie jest czynna w niedziele, chociaż wiele ludzi by tego pragnęło.

Wszyscy się starają, że by czytelnia i kawiarnia AVION | NOIVA była miejscem spotkań kulturalnych, a nie tylko kolejnym rodzajem kawiarni, których jest w obu Cieszynach wiele. Kawiarnia nie jest zwykłą budową, ale jest to wyjątkowy Avion, który stoi na miejscu z niepowtarzalnym klimatem, w którym miesza się historia ze współczesnością. Może niewiele osób wierzy, że genius loci istnieje. Ale on tutaj naprawdę jest i daje się wyczuć każdemu, kto wejdzie do kawiarni.

Nazwa Avion nie mogła być użyta od samego początku, bowiem była zarejestrowana i zajęta. Dlatego kawiarnia na samym początku dostała nazwę Noiva. Jest to taki sympatyczny anagram. Na szybach kawiarni jest nazwa Noiva i ludzie wchodzi do Noivy, ale zasiadają w Avionie, bo takie słowo widać na szybach od wewnątrz. Dziś kawiarnia ma dwie nazwy. AVION | NOIVA. Kawiarnia nazywa się Noiva, ale na budynek powróciła nazwa AVION.

Zarządcą kawiarni jest w tej chwili miejska biblioteka, więc jego stosowanie ma podtekst literacki. Kawiarnia służy jako podstawa do różnych kulturowych imprez, wystaw, spotkań ludzi z obu stron granicy. Takie podejście chce miasto zachować i na przyszłość łącznie z godzinami otwarcia tak jak jest w bibliotekach. Latem jest możliwość z korzystania tarasu i godziny otwarcia są dłuższe.

Czesław Mendrek

Architekt Czesław Mendrek dostał zadanie zaprojektować funkcjonalistyczny okrągły budynek, który byłby w miarę możliwości podobny do tego oryginalnego przedwojennego. To nie było łatwe. Do dyspozycji nie miał żadnych dokumentów, tylko zdjęcia z książek, stare

pocztówki z Cieszyna i bardzo wyjątkowe fotografie od pana Henryka Wawreczkiego, a także od Renaty Putzlacher. Niestety ani jedna fotografia nie pokazywała wnętrza kawiarni.

Lokacja nowej kawiarni na poziomie historycznego Avionu i całego nabrzeża nie było łatwe. Architektowi Menderkowi znacznie pomógł artykuł znanego historyka prof. Janusza Spyra, który zawierał plan sytuacyjny byłego Avionu. Udało mu się przenieść dobowy plan budowy do aktualnej mapy miasta, a tym odzyskał obraz miejsca pierwotnego Avionu. Nowy Avion nie stoi dokładnie w tym samym miejscu, jest kawałek dalej odsunięty od rzeki. Linia starego Avionu jest przedstawiona jasnym śladem, który prowadzi po ścianie, na podłodze i dalej przez chodnik do mostu. To ma znaczenie symboliczne, jest to skrzyżowanie dwóch obszarów - informacje bieżące i historyczne.

Nowy Avion nie jest repliką oryginalnej kawiarni, ponieważ nie łączy się z nieistniejącym Hotelem National, jak to było przed wojną. Do współpracy była zaproszona architektka Andrea Sacherová i pani Putzlacher, która pomagała z realizacją wnętrza. Inspiracją były także kawiarnie w Brnie.

W 2012 roku czytelnię i kawiarnię AVION | NOIVA odwiedziły prawnuczki byłej właścicielki Cafe Avion pani Rozalii Wiesnerowej i po raz pierwszy wszyscy mieli możliwość zobaczyć historyczne dokumenty i fotografie wnętrza. Wizja współczesnej aranżacji wnętrza jest inna, nie stara się stworzyć repliki historycznej, ale ma na celu wytworzyć atmosferę tego miejsca. Przednią ścianę wnętrza zdobi monumentalna grafika Jaroslavy Sojnekowej z Brna, która przedstawia wzajemne przenikanie ważnych momentów w historii miasta Cieszyna. Najtrudniejszym zadaniem było koordynowanie wizji ludzi, którzy współpracowali na budowaniu kawiarni.

Jana Galášová

Jest osobą, która z pozycji dyrektorki Miejskiej Biblioteki w Czeskim Cieszynie dba o kawiarnię na co dzień. Czytelnia i kawiarnia AVION | NOIVA stała się częścią biblioteki miasta w 2010 roku. Jest dobrze, że udało się zachować ducha legendarnej kawiarni Avion i nawiązać na jej dziedzictwo z okresu Pierwszej Republiki Czechosłowackiej. „Staramy się być

otwarci dla wielokulturowych spotkań i nawiązać do tradycji artystów i intelektualistów, którzy mieszkali w Cieszynie lub tu zostawili swoje ślady.”

Dziś kawiarnia przypomina międzywojenny Avion w każdym kącie wnętrza, na każdym kroku widać ślady przeszłości. Są tu przypominani słynni mieszkańcy, teksty na ścianie są pisane w staroczeskim, staropolskim i hebrajskim języku, jest tu możliwość spojrzeć na zdjęcia historyczne lub posiedzieć w kącie starego pana, o którym śpiewał we swojej piosence Jaromír Nohavica już w 1996 roku

Gdy będę starszym panem

kupię sobie stary dom

ej i jedno stare radio.

Gdy będę starszym panem

będę miał swój własny kąt

przy oknie w kawiarni Avion.⁷⁴

AVION | NOIVA jest w najprawdziwszym znaczeniu kawiarnią literacką i czytelnią. Goście mogą poczytać codzienne 40 gazet i czasopism w języku czeskim i polskim, lub sięgnąć po książki. Co tydzień odbywają się tutaj wydarzenia kulturalne. Podczas swojego istnienia kawiarnie odwiedziło wiele znanych osób (pisarzy, muzyków, artystów i osób publicznych)⁷⁵ z Czech i Polski. Gośćmi kawiarni byli także premierzy obu krajów. W kawiarni też regularne spotkania ma młodzież, na przykład bardzo popularna sekcja literacka „Co czytasz?”, lub „Coolturalna godzina” kiedy do Avionu przyjeżdżają znane osoby z okolicy Cieszyna i Ostrawy, że by dyskutować z młodzieżą o książkach..

W Avionie spotykają się ludzie z całego wiekowego spektra, z obu stron rzeki Olzy, a także turyści. Odbywają się tutaj różne programy, które są finansowane z dotacji Fora Polsko – Czeskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych Czech oraz Europejskiego Funduszu Rozwoju

⁷⁴ MURACKI, Antoni. *Starzy pan* Tłumaczenie piosenki Starý muž

⁷⁵ Bliżej opisane w artykule z nazwą Avion – miejsce spotkań kulturalnych

Regionalnego. Do najbardziej popularnych spotkań należy projekt „*Bez stereotypów, Czesi i Polacy o sobie nawzajem*”, z udziałem aktorów, pisarzy, dziennikarzy, muzyków, itd.

Czytelnia i kawiarnia AVION | NOIVA wpisała się w podświadomość ludzi jako część Biblioteki Miejskiej w Czeskim Cieszynie, która dzięki jakości programów kulturalnych i miłemu klimatowi kawiarni pozyskują większą liczbę sympatyków z obu stron granicy.

Václav Laštůvka

Dyrektor generalny Regionalnego Stowarzyszenia Śląska Cieszyńskiego (RSTS). Pierwsza uwaga o realizacji budynku powstała w ten moment, kiedy władze miasta w Czeskim Cieszynie otrzymali dokumentację do realizacji kawiarni Avion od pana Halamy.

„W tym czasie była dokańczana dokumentacja przy międzynarodowym czesko-polskim projekcie *Ciesz się Cieszynem – Ogród dwóch brzegów*, który miał na celu renowację nabrzeża po obu stronach granicznej rzeki Olzy. W ramach tego projektu powstały dwadzieścia cztery projekty inwestycyjne – w końcu wybrano budowanie repliki kawiarni Avion”.

Spolek – Towarzystwo Avion

23 lutego 1996 roku do tradycji międzywojennej cieszyńskiej kawiarni AVION nawiązano w czesko-polskim programie autorskim *V kavárně Avion, která není... W kawiarni Avion, której nie ma*. Autorami tego programu była dwójka twórców czeski piosenkarz Jaromír Nohavica i polska poetka Renata Putzlacher. Towarzyszyli im także: akompaniator Bronisław Liberta, frydecki skrzypek Ladislav Hoskovec oraz aktorki obu scen Teatru Cieszyńskiego.

Nieistniejąca kawiarnia inspirowała Renatę i Jaromíra: *W kawiarni AVION, której nie ma, poranną kawę kontempluję... Bydleli bychom na Sachsenbergu u Žida Kohna... Oczami szukam smutna, nie ma kawiarni AVION, której nie ma... Až budu starým mužem, budu svoje*

*místo mít u okna kavárny AVION... Špišezyli mieszczenie cieszyńscy ze wszystkich stron tam, gdzie Olza plynie, tam gdzie kaffeehaus AVION...*⁷⁶

W 1996 roku do Towarzystwa AVION dołączył cieszyński kompozytor Zbigniew Siwek, który skomponował muzykę do wierszy Renaty Putzlacher z tomu *Małgorzata poszukuje Mistrza*. W programie *Historia prosta: W Cieszynie żył Kohn* zabłysnęła Małgorzata Pikus, ówczesna aktorka Sceny Polskiej. Kolejnym odkryciem był śpiewający i malujący aktor Sceny Polskiej, Sebastian Pawlak.

Czesko-Polskie artystyczne stowarzyszenie z nazwą Spolek-Towarzystwo AVION zostało w 2000 roku zarejestrowane w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Republiki Czeskiej. Trzy członkowie Avionu, Jarek Nohavica, Renata Putzlacher Buchtová i Zbigniew Siwek, stali się założycielami tego stowarzyszenia, dalej się przyłączyli aktorzy Teatru Cieszyńskiego, a Renata Putzlacher została wybrana na prezesa całego towarzystwa.

Członkowie Spolek-Towarzystwo Avion od 2010 roku współpracuje z czytelnią i kawiarnią AVION | NOIVA. „Fakt, że budynek znów stoi na moście nad rzeką Olzą jest takim małym cudem”.⁷⁷

W lutym 2000 roku odbył się na dużej scenie teatru uroczysty koncert z okazji czwartych urodzin kawiarni AVION, połączony z chrztem płyty LAMUS. Podobnie było w następnym roku, dnia 11 marca 2001, kiedy to artyści Towarzystwa AVION wraz z muzykami i z zaprzyjaźnionymi słowackimi aktorami z wędrowniej trupy TEATRO TATRO z Nitry wystawili na dużej scenie teatru polsko-czesko-słowacką rewię z okazji piątych urodzin Café AVION pt. V KAVÁRNĚ AVION, KTERÁ NENÍ... III albo DIVERTIMENTO CIESZYŃSKIE. Trzecim dużym przedsięwzięciem jest spektakl po polsku, czesku i "po naszymu" pt. GENIUS LOCI (geniusz loce?) ŚLĄSKA, który artyści Towarzystwa AVION wraz z muzykami przedstawili jesienią 2000 roku w praskim teatrze Na zábradlí i w brneńskim teatrze Husa na provázku, a w nowej, poszerzonej wersji dnia 11 listopada 2001 roku na dużej scenie teatru Těšínské divadlo w Czeskim Cieszynie.⁷⁸

⁷⁶ PULTZLACHER, Renata. *W kawiarni Avion, której nie ma*. s. 115

⁷⁷ przekazy ustne z Renatou Putzlacher

⁷⁸ PUTZLACHER, Renata. *Kawiarnia Awion, której nie ma*. Putzlacher.com [cit. 17. 11. 2015]
URL: < <http://putzlacher.net/avion/historia.htm> >

W 2002 roku zwrócił się do pani Putzlacher z propozycją przedpremierowej projekcji telewizyjnego dokumentu *Šumný Těšín* jego reżyser, Radowan Lipus, który wystąpił na scenie *Kawiarni Avion, której nie ma* razem z praskim aktorem Davidem Vávřą, odtwórcą roli architekta. Okazało się, że Radowan jest wielkim fanem dawnej kawiarni Avion, która pojawiła się również w jego filmie. Od tamtego momentu życzliwie towarzyszy i wspiera działanie Towarzystwa. We współpracy s Radowanem Lipusem zaczęło tworzenie spektakli *Těšínské nebo – Cieszyńskie nebe*.

Renata Putzlacher

Urodziła się 15 czerwca 1966 roku w Karwinie w Czechosłowacji. Jest poetką, pisającą w polskim języku, autorką opowiadań, tłumaczką, publicystką, autorką tekstów piosenek, adaptacji i sztuk teatralnych, polonistką.

Szkolę średnią ukończyła w Czeskim Cieszynie (Polské Gymnazium / Polskie Gimnazjum) a w 1990 roku ukończyła Wydział Polonistyki na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. W latach 1989 – 2001 była kierownikiem literackim Sceny Polskiej Teatru Cieszyńskiego w Czeskim Cieszynie. W 2009 roku zrobiła doktorat z literatury polskiej w Instytucie Slawistyki na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Masaryka w Brnie. Od 2005 roku prowadzi tam zajęcia z literatury polskiej i translatoryki.

Pani Renata tłumaczy z języka czeskiego i słowackiego przede wszystkim poezje, dramaty i teksty pieśni. Za tłumaczenie pieśni Jaromíra Nohavicy zdobyła nagrodę Srebrnych Spinek przyznaną przez Konsula Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej w Ostrawie. Jej twórczość była tłumaczona na język czeski, słowacki, niemiecki i angielski.⁷⁹

Należy także do współzałożycieli kawiarni literackiej AVION, dla której przygotowała i poprowadziła ponad sześćdziesiąt programów poetycko-muzycznych w latach 1996 – 2012. Jest również współzałożycielką oraz od 2000 roku prezeską polsko-czeskiego stowarzyszenia artystycznego Spolek-Towarzystwo AVION w Czeskim Cieszynie. Od 1997 roku pełni funkcję

⁷⁹ BUCHTOVÁ, Renata. *Životopis*. Masarykova Univerzita, 5 IX 2015 [cit. 17. 11. 2015]
URL: < <http://www.muni.cz/people/82336/cv> >

sekretarza Klubu Polskiego POLONUS w Brnie, w 2011 roku była kierownikiem literackim polskiego Miesiąca Spotkań Autorskich w Brnie, w którym udział wzięło 32 polskich pisarzy.⁸⁰

Jaromír Nohavica

Urodził się 7 czerwca 1953 roku. Jest popularnym piosenkarz, autorem tekstów, tłumaczem i współzałożycielem idei przywrócenia kawiarni literackiej AVION. W Ostrawie ukończył średnią szkołę ogólnokształcącą i w Brnie średnią szkołę bibliotekarską. Studia w Wyższej Szkole Górniczej w Ostrawie przerwał. Mieszka w Ostrawie, ale w latach 1978 – 1999 mieszkał w Czeskim Cieszynie. Kawiarnia Avion jest częstym tematem jego piosenek, w dramacie Těšínské nebo – Cieszyńskie nebe brzmią jego piosenki. Brał udział w następujących programach:

- W kawiarni AVION, której nie ma
- Małgorzata poszukuje Mistrza
- W kawiarni Avion, której nie ma II
- Lamus

Zbigniew Siwek

Kompozytor i muzyk, absolwent Konserwatorium w Ostrawie – dział gitary klasycznej. Jest autorem muzyki scenicznej do ponad pięćdziesięciu spektakli w teatrach w Republice Czeskiej i w Polsce.

Współzałożył polsko-czeskie stowarzyszenie artystyczne Spolek – Towarzystwo AVION. Brał udział w tych programach:

- Kolumbowie rocznik... 6
- Małgorzata poszukuje Mistrza - Markétka hledá Mistra

⁸⁰ PUTZLACHER, Renata. *Spolek – Towarzystwo Avion*. Putzlacher.com, 2009, [cit. 17. 11. 2015]
URL: < <http://putzlacher.net/avion> >

- Światło
- Historia prosta: w Cieszynie żył Kohn...
- Księga o nieumieraniu, czyli Dzisiaj miałbym urodziny
- W kawiarni AVION, której nie ma... aneb mezi Těšínem a Brnem
- Lamus

Kawiarnia Noiva

2007 rok był bardzo poważny dla wszystkich obywateli obu Cieszynów. Kawiarnia Avion pojawiła się na scenie Teatru Cieszyńskiego, jako jedna z postaci w dramacie *Těšínské nebo – Cieszyńskie nebe* i nikomu nie wpadło do głowy, że w ten sposób dojdzie do inspiracji władz obu Cieszynów i Euroregionu Śląsk Cieszyński. Przedstawiciele tych instytucji postanowili przywrócić do życia jeden z międzywojennych cieszyńskich symboli, odbudować kawiarnie, która w wyniku historycznych zawirowań została zniszczona, by na powrót mogła służyć cieszyńskim obywatelom z obu brzegów Olzy.

Ten rok zakończył się bardzo optymistycznie. Z okazji przystąpienia Polski i Czech do układu z Schengen w nocy z 20 na 21 grudnia 2007 roku odbyła się impreza pod nazwą *Pożegnanie z granicą*. W tramwaju wypożyczonym ze spektaklu *Těšínské nebo*, ustanowionym na środku przejścia granicznego, Bogdan Ficek i Vít Slováček, burmistrzowie obu Cieszynów, podpisali umowę o współpracy, a potem symbolicznie przepiłowali graniczny szlaban. Graniczny podział miasta, który istniał od 1920 roku, nareszcie zniknął.⁸¹

Na początku XX wieku spłonął zajazd na Osmeku. W 1933 roku pojawiła się nad rzeką kawiarnia Avion. W latach czterdziestych zniknęła z krajobrazu miasta. Do 2007 roku w budynkach nad Olzą pracowali celnicy i pograniczna straż. Gdy wreszcie zniknęły szlabany, zaczęto realizować w obu Cieszynach projekt „*Ogród dwóch brzegów*” W styczniu 2009 roku rozpoczęła się odbudowa legendarnej kawiarni Avion nad Olzą w Czeskim Cieszynie.

Przy moście Przyjaźni miał powstać jak Feniks z popiołów półkolisty budynek nawiązujący wyglądem do symbolu przedwojennego miasta. Architekt Czesław Mendrek

⁸¹ PULTZLACHER, Renata. *W kawiarni Avion, której nie ma*. s. 146-147

musiał jednak wcześniej wziąć pod uwagę fakt, że nie ma już dawnego hotelu National, do którego przylegała kawiarnia Rozalii Wiesner. To, co zaprojektował jest wariacją na temat pierwotnego Avionu. Kiedy murarze kopali fundamenty, znaleźli kawałek zardzewiałej rury, jedyną pamiątkę po dawnym Avionie.

Przedstawiciele miasta i Euroregionu Śląsk Cieszyński zaprosili panią Renatę Putzlacher do udziału w spotkaniach organizacyjnych dotyczących przyszłości tego budynku. Architekci Andrea Šacherová i Czesław Mendrek przedstawili jej propozycje, żeby współtworzyła z nimi wnętrze nowego Avionu.⁸²

Avion – miejsce spotkań kulturalnych

Czytelnia i kawiarnia AVION | NOIVA oferuje codziennie ponad 39 periodyków w polskim i czeskim języku, gazety, czasopisma oraz 150 tytułów regionalnej literatury, poezje, książki dla dzieci i leporella dla najmniejszych.

Biblioteka miejska organizuje w kawiarni wiele wydarzeń. Do pierwszych literackich gości zaliczymy Vladimíra Křivánka, Jerzego Dědečka, oraz Vladimira Mertu, który jest członkiem czeskiego PEN klubu w Pradze.⁸³

Wyjątki z Programu kulturalnego w Avionie:

Chanson mon amour – teatr pieśni Renaty Drössler

Koncerty uczniów szkoły muzycznej

Wieczór literacki

- Poświęcony Władysławowi Sikorowi – Życie piszemy stojąc
- Jana Hochmannowa Kawiarnia w Włoszech

⁸² Tamże, s. 150 - 153

⁸³ GALÁŠOVÁ, Jana. *Čítárna a literární kavárna Avion*. Bulletin skip, 2010. [cit. 18. 11. 2015]
URL: < http://skip.nkp.cz/Bulletin/Bull10_308.htm >

- Salon poezji Jerzego Kronholda – Wiersze wybrane

Wystawa fotografii Dariny Kuźmowej

Izrael, Wiosna 2014 - Lidia Hławiczka

Šum šumných bibliotek z Davidem Vávrou

Salon historyczny z Věrou Sosnarową

Coolturna godzina czytania

- Opętanie literaturą angielską z Piotrem Vlkem
- Czytamy literaturę niemiecką Thomase Manna

Projekt „po naszymu

Cykl czesko-polskich salonów dyskusyjnych

Celem tego cyklu jest przypomnienie jak blisko mają do siebie Czesi i Polacy. Przypomnieć wspólną historię i aktualne momenty i wydarzenia. Cykl poszukuje to, co łączy i rozdziela oba narody i pomaga popatrzeć na siebie oczami drugiego. 22 lata temu, zostały granice między Czechami i Polską otwarte, a 8 lat temu granice zniknęły całkowicie. Mentalne granice istnieją tu nadal.⁸⁴

W ramach tego cyklu wystąpili w Avionie na przykład: Renata Putzlacher z Petrem Prokopem Siostrzonkem, Jarek Nohavica ze Zbigniewem Czendlikiem, David Ondříček z Adamem Sikorą, Pavel Trojan z Mariuszem Szczygłem.

Kino na Granicy

Kino na hranici / Kino na Granicy zrodził się w środowisku Solidarności Polsko-Czesko-Słowackiej. Pierwszy rocznik festiwalu odbył się w 1999 roku, żeby przybliżyć kulturę sąsiadów zza rzeki. Trzeci rok przyniósł rozszerzenie programu o filmy słowackie. W czwartym

⁸⁴ *Bez stereotypů. Češi a Poláci o sobě navzájem*. Knihovna Český Těšín, 2015, . [cit. 18. 11. 2015]
URL: < <http://www.knihovnatesin.cz/akce/cyklus-cesko-polskych-diskusnich-salonu> >

roku wyświetlano również węgierskie filmy. Kino na granicy ma swoją tradycję. W 2008 roku Uczelniana Rada Samorządu Studenckiego Uniwersytetu Śląskiego, przyznając nagrodę środowiska akademickiego LAUR STUDENCKI w kategorii "Wydarzenie Kulturalne Roku", nagrodziła Przegląd Filmowy Kino na Granicy.⁸⁵

Festiwal Teatralny bez Granic

Festiwal odbywa się w Cieszynie i Czeskim Cieszynie co rok już od 1990 roku. Festiwal narodził się u progu 90 lat XX wieku jako jedna z form działania Solidarności Polsko-Czechosłowackiej. Do roku 2005 nazywał się „Festiwal na granicy”, a od momentu wstępu obu krajów do Unii Europejskiej zmienił nazwę na „Festiwal bez granic”. Pierwszy rocznik był monograficzny – był przeglądem sztuk Václava Havla. Na festiwal przyjeżdżają zespoły teatralne z Czech, Polski, Słowacji, a w ostatnich latach i z Węgier.⁸⁶

Międzynarodowy Festiwal Czytania nad Olzą

Od 2008 roku na przełomie maja i czerwca Biblioteki Miejskie w Czeskim Cieszynie i Cieszynie organizują wspólnie Międzynarodowy Festiwal Czytania nad Olzą. Program jest adresowany do najmłodszych mieszkańców obu Cieszynów. Celem festiwalu jest przybliżenie książek najmłodszym czytelnikom oraz umożliwienie spotkania z autorami książek, ilustratorami oraz aktorami interpretującymi literaturę dla dzieci.

Co roku, na rynku jest możliwość wzięcia udziału w mobilnym czytaniu w Bajkowej Ciuchci. Wszystkie imprezy organizowane w ramach Festiwalu są bezpłatne. Nikt nie rodzi się czytelnikiem i Festiwal jest małą możliwością na przybliżenie dzieci z rodzin, w których się nie czyta, do książek.⁸⁷

⁸⁵ *O przeglądzie*. Kino na granicy.pl, [cit. 20. 10. 2015]

URL: < <http://kinonagranicy.pl/pl/strona/o-przegladzie> >

⁸⁶ *Festiwal Teatralny bez granic*. Borderfestival.eu, [cit. 15. 10. 2015]

URL: < <http://www.borderfestival.eu> >

⁸⁷ *Międzynarodowy festiwal czytania nad Olzą*. Biblioteka Cieszyn, [cit. 18. 11. 2015]

Sci-fi Festiwal Eurocon

Od czwartku 26 sierpnia do 29 sierpnia 2010 roku odbywał się w obu Cieszynach Eurocon. Polacy i Czesi spotkali się na moście Wolności. Fani filmów byli ubrani w maski z kultowych seriali oraz filmów Star Trek, Star Wars i innych. Festiwal był nadzwyczajny gdyż wzięły w nim udział trzy kraje: Polska, Czechy i Słowacja. Nazwa Festiwalu się rozszerzyła na Eurocon – Tricon. Literalna część odbywała się w Avionie, gdzie były przyszykowane workshopy, spotkania z autorami, dyskusje itd. Filmowa linia zapraszała na filmy z czechosłowackiej i polskiej produkcji.⁸⁸

Stolpersteine – pierwszy kamień pamięci w Cieszynie

30 października 2012 roku o godzinie 14 Czeski Cieszyn dostał swój pierwszy kamień pamięci. Tym się Cieszyn dołączył do innych miast czeskich i europejskich. W ten dzień przyjechał pan Gunter Denig z Kolonii, żeby położyć w pobliżu kawiarni Avion małą betonową kostkę z płytą z mosiądzu. Stolpersteine możemy przetłumaczyć jako kamienie, o które należy się potknąć. Kamień nie pozwala, że by go minąć, ale każdy pokłoni się symbolicznie przed ofiarą, że by przeczytać imię tego, komu jest kamień dedykowany.

Ilustracja n. 6 Kamień pamięci pani Rozalii Wiesnerowej

URL: < <http://biblioteka.cieszyn.pl/mfczo> >

⁸⁸ JANUSZEK, Tomáš. *V Těšíně začal festival tajemna*. Deník.cz, 27 VIII 2010, [cit. 20. 11. 2015].

URL: < http://karvinsky.denik.cz/zpravy_region/20100827scifi.html >

⁸⁹ Kavárna vstala jako Fénix z popela. IN *AVIONoviny*. č. 1, 2013., s. 8

Tragiczny los byłej właścicielki legendarnej kawiarni AVION Żydówki Rozalie Wiesner przypomina właśnie ten kamień pamięci. Mała betonowa kostka z płytą z mosiądzu, na której jest wygrawerowane imię i los ofiary Holokaustu. Rozalia Wiesner zmarła 15 czerwca 1942 roku w Auschwitz i dopiero po 70 latach dostała, chociaż symbolicznie, swój grób. W uroczystości uczestniczyły także prawnuczki pani Rozalii, dla których to była bardzo wzruszająca chwila. *„Jest to dla nas emocjonujące spotkanie, jesteśmy wdzięczne Spolku – Towarzystwu Avion, miastu i bibliotece. Wszyscy włożyli tyle wysiłku, żeby kamień został położony u kawiarni. Nasza babcia tu będzie na zawsze,„* wyznała najstarsza z trzech prawnuczek Silvia Petrová z Pragi. Jej dwie siostry Daniela Prekopová z Bratysławy a Lubica Sitárová z Koszyc miały łzy w oczach. *„Z naszą babcią zapoznawaliśmy się pośrednio z archiwów, listów i z paru zdjęć, które zostały rodzinie.”*

*Uroczyste otwarcie nowej kawiarni miało miejsce w czerwcu 2010 roku. Dla mieszkańców obu Cieszynów była przygotowana impreza w stylu retro. Międzywojenne przeboje, postać Żyda Kohna, pomyłona Małgosia z nieodzowną miotłą, i ostatni celnik z pamiątkową pieczętką. Stylowe rekwizyty, kapelusze i profesjonalny fotograf na tarasie kawiarni. Kawa i klimat dawnych czasów. Szabelki i szlabany, dawne rekwizyty pogranicza, poszły w ką. Na brzegu rzeki znów stoi bławy cud, dawne marzenie Rozalii Wiesner. Budowa bez ostrych naroży wyróżnia się spośród innych, przyciąga wzrok. Obłości i krągłości to domena kobiet, a kawiarnia jest przecież rodzaju żeńskiego.*⁹⁰

⁹⁰ PULTZLACHER, Renata. *W kawiarni Avion, której nie ma*. s. 154

Streszczenie

Historia miasta Cieszyna jest bardzo skomplikowana. Ludzie tutaj przez stulecia żyli we wspólnocie. Miasto było wyjątkowe, bowiem mieszały się w nim języki, narodowości i religie. Obok siebie żyli Czesi, Polacy, Niemcy, Żydzi, katolicy, protestanci, wszyscy się tolerowali. Nikt nie może się dziwić, że na tym terenie powstał osobisty język, gwara cieszyńska. Charakteryzuje się wpływami polskimi, czeskimi, niemieckimi, a nawet wołoskimi i słowackimi i jest używana po obu stronach granicy polsko-czeskiej.

W 1920 roku miasto zostało podzielone według rzeki Olzy, która wyznaczyła granicę między Polską i Czechosłowacją. To, że podzielone miasto nagle należało do dwóch krajów nie oznaczało komplikacji tylko dla zarządu miasta, ale doszło również do podzielenia rodzin i przyjaciół. Od razu wszyscy potrzebowali dowody osobiste, żeby odwiedzić bliskich na drugiej stronie rzeki.

Z biegiem czasu ludzie przyzwyczaili się do tej sytuacji i nikt nie oczekiwał, że oba miasta będą znów połączone w jedno w okresie II wojny światowej. Po wojnie ponownie dochodzi do podzielenia miasta i dzięki wpływom Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich rozpoczyna się etap pilnowania granicy. Przy obydwóch mostach, które były w Cieszynie, wybudowano budynki dla urzędu celnego i straży granicznej. Na drugą stronę mógł przejść tylko ten, kto miał w porządku wszystkie dokumenty i paszport. Ci, którzy mieli rodzinę na drugim brzegu rzeki, spotykali się przy rzece i krzyczeli na siebie z obu brzegów, żeby przekazać wiadomości.

W sierpniu 1968 roku w ramach Operacji „Dunaj”, kiedy doszło do interwencji członków Układu Warszawskiego w Czechosłowacji, czołgi przez Cieszyn przejeżdżały w nocy i ilościach nieznaczących. Wojska przekraczały granice w miejscach, które należały do kraju Sudetów, tam nie mieszkało tyle rdzennych mieszkańców. W pod koniec roku 1989 dochodzi do otwieraniu granic i ludzie zbliżają się do siebie bliżej. To kulminuje w 2004 roku, kiedy oba państwa wstąpiły do Unii Europejskiej i w roku 2008 przyjęły układ z Szengen. Wtedy dwa miasta w dwóch państwach połączyły się w jedno, tak jak było od pradawna.

Kawiarnia Avion jest takim małym symbolem, który pomaga leczyć stare rany. Spotykają się tu mieszkańcy obu Cieszynów i tworzą nową historię tego miejsca i miasta.

Závěr

Historie města Těšína je velmi komplikovaná. Lidé tu po staletí žili společně, v jednom městě, zemi. Toto město bylo výjimečné tím, že se tu míchaly národy, jejich jazyky i náboženství. Vedle sebe tu žili Češi, Poláci, Němci, Židé, katolíci, evangelíci a všichni se navzájem uznávali. Nikdo se tedy nemůže divit, že v tomto kraji vzniklo speciální nářečí slezštiny, v českém jazyce lašské nářečí, kterému se tu říká „po naszymu“. Tento jazyk je charakteristický tím, že se v něm míchají základy polského, českého, německého i slovenského jazyka. Toto nářečí se používá na obou stranách polsko českého příhraničí.

V roce 1920 dochází k násilnému rozdělení města podél řeky Olzy, která vytvořila hranici mezi Polskem a Československem. To že město najednou patří do dvou států, nebylo jen komplikací pro místní úřady, ale násilně tu došlo k rozdělení rodin a přátel. Najednou všichni potřebovali doklady k tomu, aby mohli své blízké navštívit.

Během následujících let si lidé zvykli na tuto situaci a nikdo nečekal, že v předválečné době dojde k opětovnému sjednocení města. Jedno město přečkalo II světovou válku, ale na konci války se město opět rozdělilo. Díky vlivu Sovětského svazu a nastolení komunistického režimu, dochází k zpřísnění hlídání hranic. Přes oba mosty, které stojí v Těšíně, se postavily hraniční přechody, budovy pro celníky a pohraniční stráž. Na druhou stranu hranice mohl přejít jen ten, kdo měl v pořádku všechny dokumenty, celní prohlášení a cestovní pas, pozvánky. Ti, kteří měli rodinu na druhé straně řeky, se scházeli u břehu a křičeli na sebe vzkazy a novinky ze svých životů.

21. srpna roku 1968 v rámci vpádu varšavských vojsk na území Československa, nedocházelo k masivnímu přesunu tanků přes Těšín. Armáda přecházela hranice v místech bývalých Sudet, kde nebylo takové zastoupení starousedlíků. Na konci roku 1989 dochází k uvolnění hranic a změně režimu. Najednou lidé k sobě mají blíž. To vrcholí rokem 2004, kdy se oba státy staly členy Evropské unie, a když v roce 2008 stanou členy Schengenského prostoru, dvě města se opět spojují v jedno, tak jak tomu bylo od pradávna.

Kavárna Avion je takový malý symbol, který pomáhá léčit staré rány. Potkávají se zde opět obyvatelé obou Těšínů a společně tvoří novou historii tohoto místa i města.

Resumé

The history of the town Cieszyn is very complicated. People have lived together in one city, one country for centuries. This city was exceptional, because there lived people with different nationality, languages and religions. Side by side lived here Czechs, Poles, Germans, Jews, Catholics, Protestants, and everyone respected each other. No one couldn't be surprised that in this region was created a special Silesian dialect, in Czech Lach dialects, which it says "po naszymu". This language is characterized by the fact that it blended foundations of the Polish, Czech, German and Slovak languages. This dialect is used on both sides of the Polish and Czech borderland.

In 1920 there is a forcible dividing of the city along the river Olza, which created border between Poland and Czechoslovakia. In the fact that the city suddenly fall into two states, not just a difficulty for local authorities, but there had been forcibly split families and friends. Suddenly everybody needed documents to enable them to visit their loved ones.

Over the years people have come to this situation and nobody expected that the pre-war period will be the reunification of the city. One city survived World War II, but in the end of the war, the city was divided again. There was stricter monitoring of the border, due to the influence of the Soviet Union and the establishment of the communist regime. Over two bridges that stand in Cieszyn, stand up border crossings, building for customs officers and border guards. To the other side of the border could go only those, who had the right all documents, declarations, passport and invitations. Those who have family on the other side of the river, gathered at the shore and shouted at each other messages and news of their lives.

On 21st August in 1968 as part of the invasion of Warsaw's army on Czechoslovak territory, there wasn't so massive tanks moving through Cieszyn. Army crossed the border in the sites of the former Sudetenland, where wasn't such representation residents. At the end of 1989 are released boundaries and regime change. Suddenly people are closer to each other. It culminated in 2004, when both countries joined the European Union, and when in 2008 become members of the Schengen area, the two cities will join again in one, as it has been since time immemorial.

Café Avion is a tiny symbol that helps heal old wounds. The residents of the both sides of the city meet here and they form a new history of this place together.

Bibliografia

Monografia

CICHÁ, Irena. *Tramvají po Těšíně: Tramwajem po Cieszynie*. Český Těšín: 2008. ISBN 978-80-904230-0-8.

FUKALA, Radek. *Slezsko, neznámá země koruny české. Knížecí a stavovské Slezsko do roku 1740*. České Budějovice: VEDUTA, 2007. ISBN 978-80-86829-23-4.

GAWERSKÁ, Marie. *Československé Slezsko mezi světovými válkami 1918 – 1938*. Opava: Filozoficko-přírodovědecká fakulta, 2004. ISBN 80-7248-233-5.

LIPUS, Radovan - David VÁVRA. *Šumná města*. Brno: Petrov, 2003. ISBN 80-7227-177-6.

MAKOWSKI, Mariusz. *Cieszyn - mały Wiedeń*, Cieszyn: Urząd Miejski, 2003. ISBN 978-839-1709-597.

MAKOWSKI, Mariusz. *Těšínské události 19. – 21. století*. Bystřice: Ducatus Teschinensis, 2010. ISBN 978-80-254-7235-4.

NOWAK, Krzysztof – PANIC, Idzi. *Śląsk Cieszyński od Wiosny Ludów do I wojny światowej (1848-1918)*. Cieszyn: Muzeum Śląska Cieszyńskiego, 2013. ISBN 978-839-3514-731.

PANIC, Idzi – CZECHOWICZ, Bogusław a kol. *Dzieje Cieszyna I*. Cieszyn: Urząd Miejski w Cieszynie, 2010. ISBN 978-83-89835-50-5.

PANIC, Idzi – GOJNICZEK, Waclaw a kol. *Dzieje Cieszyna II.*. Cieszyn: Urząd Miejski w Cieszynie, 2010. ISBN 978-83-89835-50-5.

PANIC, Idzi – SPYRA, Janusz a kol. *Dzieje Cieszyna III*. Cieszyn: Urząd Miejski w Cieszynie, 2010. ISBN 978-83-89835-50-5.

PANIC, Idzig. *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych: V*. Cieszyn: Książnica Cieszyńska, 2010. ISBN 978-83-927052-6-0.

PULTZLACHER, Renata. *W kawiarni Avion, której nie ma*. Český Těšín: Spolek-Towarzystwo Avion, 2013. ISBN 978-80-903424-5-3.

SLÁMA, František. *Slezské pohádky a pověsti*. Opava, 1893.

TOMOLOVÁ, Věra. *Těšínsko*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1997.. ISBN 80-86101-00-2.

WAWRECZKA, Henryk. *Český Těšín, příběh města na levém břehu řeky*. Třinec: WART, 2010. ISBN 978-80-254-7370-2.

WEWRESZYCKI, Henryk. *Historia Austrii*. Wrocław: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, 1986.

ŽÁČEK, Rudolf. *Dějiny Slezska v datech*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-172-8.

Artykuły w czasopiśmie

ŁYSEK, Jan. Oddział śląski w Legionach polskich. In *Dziennik Cieszyński*. r. 1916, č.1.

SKŘIVAN, Aleš. Války o dědictví rakouské, 1740-1748. In *Historický obzor*. 2001, r. 12, č. 1/2. ISSN 1210-6097.

SPYRA, Janusz. Kavárna Avion a její předchůdci. In *Těšínsko*. 43, 2000, č. 2, s. 22-26. ISSN 0139-7605.

Inne źródła

Byla - nebyla - je aneb Těšín na hranici. In *Příběhy domu – Kavárna AVION-NOIVA*. TV, ČT2, 4 IV 2011, 17:55 [online].

URL:<<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10169912707pribehydomu/411235100081006kavarnaavion-noiva>>

Kavárna Avion. In *Kultura s Dvojkou*. TV, ČT2, 4 XI 2011, 18:50 [online].

URL:<<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10318911545-kultura-s-dvojkou/211542156000175/video>>

MURACKI, Antoni. *Starzy pan*. Tłumaczenie pieśni Starý muž

Na Hranici. In *Dobré ráno*. TV, ČT2, 30 X 2015, 5:59 [online].

URL:< <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10435049455-dobre-rano/415236100071105/video/>>

Noiva. In *Babylon*. TV, ČT2, 2 II 2012, 12:55 [online].

URL:<<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1131721572babylon/411236100152005/obsah/14388noiva/>>

Przekazy ustne z Renatom Putzlacher., Kawiarnia Avion, Český Těšín, 13. 11. 2015

ŠWIDROVÁ, Emilie - GALÁŠOVÁ, Jana – KLIMSZA, Halina. Kavárna vstala jako Fénix z popela. IN *AVIONoviny*. č. 1, 2013.

Wiadomości w języku polskim. In *Události v regionech*. TV, ČT, 17 VI 2011, 16:00 [online].

URL:<www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10000000043-wiadomosci-w-jezyku-polskim/211251000380024>

Źródła elektroniczne

Bez stereotypů. Češi a Poláci o sobě navzájem. Knihovna Český Těšín, 2015, [cit. 18. 11. 2015].

URL: < <http://www.knihovnatesin.cz/akce/cyklus-cesko-polskych-diskusnich-salonu> >

BUCHTOVÁ, Renata. *Životopis*. Masarykova Univerzita, 5 IX 2015 [cit. 17. 11. 2015].

URL: < <http://www.muni.cz/people/82336/cv> >

Festiwal Teatralny bez granic. Borderfestival.eu, [cit. 15. 10. 2015].

URL: < <http://www.borderfestival.eu>>

GALÁŠOVÁ, Jana. *Čítárna a literární kavárna Avion*. Bulletin skip, 2010. [cit. 18. 11. 2015].
URL: < http://skip.nkp.cz/Bulletin/Bull10_308.htm >

Gdy Cieszyn był stolicą Cesarstwa Austriackiego. Gazeta codzienna.pl, 29 XII 2013, [cit. 2015.10.31].
URL:<<http://gazetacodzienna.pl/artykul/kultura/gdy-cieszyn-byl-stolica-cesarstwa-austriackiego>>

Informace o katastrálním území Český Těšín. Integrované strategie území. 3 X 2010 [cit. 10.11.2015].
URL: < <http://www.isu.cz/vizualizace.aspx>>

JANUSZEK, Tomáš. *V Těšíně začal festival tajemna*. Deník.cz, 27 VIII 2010, [cit. 20. 11. 2015].
URL: < http://karvinsky.denik.cz/zpravy_region/20100827scifi.html >

KIEŁB, Dariusz. *Dlaczego doszło do podziału Cieszyna?*Histmag.org, 28 X 2014 [cit. 4. 11. 2015].
URL: <<http://histmag.org/Dlaczego-doszlo-do-podzialu-Cieszyna-10199;3>>

Liber foundationis episcopatus Vratislaviensis. Dokumenty Śląska, 2014.[cit. 2015.10.31].
URL: < <http://dokumentyslaska.pl/cds%2014/liber.html> >

MAKOWSKI, Mariusz. *Cieszyn przed stu laty, cesarskie manewry 1906*. Muzeumcieszyna.pl, 2006, [cit. 2015.11.12.]
URL:<http://muzeumcieszyn.pl/stara_strona/manewry.html>

Międzynarodowy festiwal czytania nad Olzą. Biblioteka Cieszyn, [cit. 18. 11. 2015].
URL: < <http://biblioteka.cieszyn.pl/mfczo> >

Nemovité památky okr. Kawiná..Národní památkový ústav 14 X 2014 [cit. 10.11.2015].
URL:<<http://monumnet.npu.cz/pamfond/list.php?hledani=1&KrOk=Ok&HiZe=&VybUzemi=1&sNazSidOb=&Adresa=&Cdom=&Pamatka=&CiRejst=&Uz=B&PrirUbytOd=3.5.1958&PrirUbytDo=27.8.2013&KodKr=81&KodOk=8103>>

O przeglądzie. Kino na granicy.pl, [cit.20. 10. 2015].

URL: < <http://kinonagranicy.pl/pl/strona/o-przekladzie> >

Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2011 r., D Departament Metodologii, Standardów i Rejestrów, 2011. [cit. 2015.10.31].

URL: <[http:// stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/L_powierzchnia_ludnosc_teryt_2011.pdf](http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/L_powierzchnia_ludnosc_teryt_2011.pdf)>

PUTZLACHER, Renata. *Avion – Kawiarnia, której nie ma*. Spolek – Towarzystwo Avion, 2009. [cit. 2015.11.01].

URL:<[http:// http://putzlacher.net/avion/historia.htm](http://putzlacher.net/avion/historia.htm)>

PUTZLACHER, Renata. *Spolek – Towarzystwo Avion*. Putzlacher.com, 2009, [cit. 17. 11. 2015].

URL: < <http://putzlacher.net/avion> >

SPYRA, Janusz. *Zarys historii Żydów w Cieszynie*. Urząd Miejski w Cieszynie. [cit. 4. 11. 2013].

URL: <<http://www.cieszyn.pl/?p=categoriesShow&iCategory=2291>

SPYRA, Janusz. *Cieszyn po II wojnie światowej*. Urząd Miejski w Cieszynie. [cit. 4. 11. 2013].

URL: <<http://www.cieszyn.pl/?p=categoriesShow&iCategory=275>>

SPYRA, Janusz. *Zabytki*. Urząd Miejski w Cieszynie. [cit. 4. 11. 2013].

URL:< <http://www.cieszyn.pl/?p=antiquesList&iCategory=14>>